

Рк ШЗІ
Р 85

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

П. І. РУЛІН

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ
В СТАРОВИННОМУ РОСІЙСЬКОМУ СПІВАННИКУ.

I—IV.

У КИЇВІ
З друкарні Української Академії Наук.
1924.

20707 КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

4

Шифр ЦЗІ Р 85 Інв. № 2670027

Автор Рудін П. І.

Назва Українська пісня в
старовинному російському
співаннику

Місце, рік видання К., 1924

Кіл-ть стор. [3], 52 с.

-"- окр. листів _____

-"- Ілюстрацій _____

-"- карт _____

-"- схем _____

Том _____ частина 1-4 вип. _____

Конволют _____

Примітка:

8.10.93

с.р.

А. В. Г. ...

В. Петрову

Ц. 31
P 85

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

П. І. РУЛІН

ТА

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ

В СТАРОВИННОМУ РОСІЙСЬКОМУ СПІВАННИКУ.

I—IV.

26700274
PK

Державна
бібліотека
України

У КИЇВІ
З друкарні Української Академії Наук.
1924.

ЩЗІО 41 (чукр)
+ ЩЗІЗ (чукр) 0

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

Д. І. РЯЦІН

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

Дозволяється випустити в світ.

Невідмінний Секретар Академії. академик Аг. Кримський.

І—IV

Державна
бібліотека
України

Окрема відбитка з „Записок Історично-Філологічного Відділу“
кн. IV, (1923), стор. 1-2.

Відділ Історично-Філологічний
Української Академії Наук

Александрову
Михайлу Галахову
Петрову

Измайлову

21. V. 1824. М. С. М.

Українська пісня в старовинному російському співаннику ¹⁾).

I.

Друга половина XVII і початок XVIII віку це була доба, коли вплив української літератури на московську міцно почувався. Чимало вкраїнців із Київа й інших українських осередків приносять до Москви свої знання, пам'ятки свого письменства, і вже тут на новому ґрунті повстають мистецькі та наукові витвори, в перші часи з традиціями рідного їм українського письменства сильно звязані.

За останні десятиріччя для освітлення цих впливів багато зроблено в працях А. Соболевського, Л. Майкова, В. Перетца, М. Сперанського й інших ²⁾. Було з'ясовано між иншим й велику роль українського віршу в розвитку московської свіцької поезії: багато з його настроїв і фразеології перейшло до московського письменства, якому ще бракувало мотивів кохання.

Українські вірші перейшли до Москви ще напочатку XVII століття і знайшли тут вони для себе гарно підготовлений ґрунт: тоді-бо широко вже було розвинуто в Москві мистецтво віршування ³⁾. В дальшому своїому розвитку ці вірші про кохання користувалися тим матеріалом, що повсякчас приходив із України, особливо в ті часи, коли приплив до Москви українського елемента збільшувався.

До наших часів зберіглося багато рукописних збірників XVII—XVIII в., що дають нам поняття про ту поезію, яку привозили з собою на північ українці. Псалми та канти, далі перші боязві спроби лірики кохання, легенькі співи-фабльо — отакій був цей літературний матеріал, вправи числен-

¹⁾ Статя ця окремими частинами була зачитана в Етногр. Секції Київського Наукового Товариства (1921) та Етнографічно-фольклорній Комісії при Всеукраїнській Академії Наук (1923).

²⁾ Див. новітню працю *Н. П. Попова*, Къ вопросу о появлении вирши въ сѣверно-великорусской письменности — Изв. Отд. русск. яз. и слов. А. Н., т. XXII (1917, № 2), 1-17.

³⁾ Ibidem, стор. 15-16.

них авторів, що в рамках самої духовної поезії втриматися не могли¹⁾. Тому недурно Варлаам Лащевський жаліється в своїй трагедокомедії, що

Елико кощунствуют кощунны безстудны,
Гдѣ канты слагають; где комплименты блудны²⁾.

Без сумніву, свіцький матеріал цих співанників особливо приваблював до себе нового московського читача. „Когда въ московскомъ обществѣ конца XVII вѣка, — пише акад. В. М. Перетц — съ ослабленіемъ аскетическихъ идеаловъ обнаружилось «обмѣршеніе»; когда любовь перестала казаться чѣмъ-то зазорнымъ, или бѣсовскимъ навожденіемъ, а потребовала новыхъ формъ выраженія — первыми явились вирши и пѣсни малоруссовъ, прибывавшихъ въ Москву то въ видѣ учителей, то въ видѣ учениковъ, пѣвчихъ, бандуристовъ, забавниковъ и потѣшниковъ. Малорусская поэзія, уже успѣвшая къ тому времени усвоить себѣ галантную любовную фразеологію тогдешней западно-европейскої и не отстававшей отъ нея польскої поэзіи, послужила первымъ вождемъ нарождавшихся русскихъ лирическихъ поэтовъ, важнымъ звеномъ, связавшимъ новую русскую лирику съ польскої и западно-европейскої въ одну цѣпь непрерывающагося литературнаго развитія“³⁾.

Ця поезія поширювалася не тільки через співанники. Мабуть ще більше значіння для популяризації української пісні мала жива усна традиція. Річ у тому, що чимало українців — учителів, співаків, бандуристів ішло невпинно з півдня на північ і наприкінці XVII, і на початку, і в середині XVIII віків⁴⁾.

Збірки українських пісень дуже легко закліматизовувалися в новому оточенню. Їх переписують, перероблюючи помалу на московський зразок, перекладаючи і озмислюючи незрозумілі речення. Тії надписи, що

¹⁾ Чимало таких збірок описав В. М. Перетц у додатку до 1-го тому своїх „Изслѣдованій и матеріяловъ“ (Спб. 1900, 5-133, 166-192). Багацько свіцьких та спеціально народніх пісень є в тих збірках, що про них пишуть П. Нейманъ, Малорусскій пѣсенникъ XVIII в. (Київ. Стар. 1884, V, 153-158) та М. Грушевський, Співанник з початку XVIII в. (Зап. Н. Т. ім. Ш. 1897, т. XV, XVII, 1-98). В них окрім набожних пісень, які сходять здебільшого до Богогласників, уміщено багато й народніх — українських, польських та московських. Див. також рукопис Ніжинського Інституту № 180 — М. Сперанскій. Рукописные сборники библиотеки Истор.-Фил. Инст. кн. Безбородко въ Нѣжинѣ. Приобрѣтенія 1904—1905 г. г. Н. 1905, 35-37.

²⁾ Цитую за Перетцом, op. cit., 264.

³⁾ „Новыя данныя для истории старинной украинской лирики“ — Изв. Отд. русск. яз. и слов. А. Н., 19-7, I, 14; див. також Изсл., I, 206, 239.

⁴⁾ В. Перетцъ, Малорусскія вирши и пѣсни въ записяхъ XVII-XVIII в. — Изв. Отд. русск. яз. и слов. А. Н., 1899, IV, 1240, 1246, 1248, також Изсл. I, 196—197, 207—211. Про українських бандуристів у Петербурзі див. у Д. Ревуцького, Українські думи та пісні історичні. К. 1919. стор. 37, далі В. Г., Придворный бандуристъ въ бѣгахъ — К. Ст. 1888, I, док. 21-23 та А. М., Какъ началось знакомство великороссовъ съ поэзіей малорусскої — К. Ст. 1886, VII, 761-763. Див. також П. Симоно — Труды XII Арх. Съѣзда, 466-467.

трапляються часто в співанниках, дають нам поняття про їх власників та читачів. Головним чином од бурсавів, студентів і осіб духовницького стану переходять вони в широкі верстви до незначних службовців і навіть до селян¹⁾.

Збірники поволі одриваються од свого українського ґрунту. Постійне переписування зміцнює московський елемент у мові. Ба що більше: під впливом української поезії розвивається московська лірика кохання, і зразки її, разом з народними піснями, заносяться до тих-таки збірників²⁾. Тому, що далі до кінця XVIII віку, то що-раз частіше трапляються збірки московського змісту, а український елемент у них обмежується або небогатома народними піснями³⁾, або переробками їх на московський зразок⁴⁾, або деякими українізмами в мові⁵⁾. Збірки роблять таке вражіння, що їх стиль і зміст уже остаточно озмислено на новому ґрунті, де назустріч українському впливові з'явилися вже й самобутні змагання⁶⁾.

Ці рукописні збірники жили головним чином між читачами середніх верстов людности, що не знали певної освіти і мали ще тісні звязки з традиціями народньої словесности. Література друкована, твори Ломоносова і Сумарокова та інших письменників слабко й мляво проходять у ці верстви. Але зріст друку та поширення цих верстов середніх читачів викликало пристосовані до їх інтересів друковані книжки, та вони, пише ак. М. Сперанський: „выражаясь обще, повторяют рукописные сборники начала XVIII в. съ добавлением того изъ верхней литературы, что по плечу среднему читателю“⁷⁾. Зокрема, вже наприкінці 70-х років XVIII-го століття виникають друковані збірки пісень, які зберігають органічний звязок із старими рукописними

¹⁾ В. Перетць, Изсл. I, 305-306.

²⁾ Насправжкі, тут не доводиться говорити про чисті зразки того чи іншого жанру. (В. Варенцов) зазначає, що любовні пісні та романси, подібні до Сумароковських, заповнюють літературу і своїм впливом часто неують просту народню пісню (В. В., О рукописныхъ сборникахъ стихотвореній конца XVIII ст. — Библ. Зап. 1859. II, 334).

³⁾ Див. вже згадані збірки, про які пише акад. Перетць вище, стор. 342 п. 1.

⁴⁾ А. Н. Пытинъ, Народные стихи и пѣсни (Извлеченія изъ рукописей) — Отеч. Зап. 1858, № 1, стор. 311, 315-317.

⁵⁾ Див. збірки, які описав А. Быхковъ, Свѣдѣнія о рукописяхъ Имп. П. Библ., содержащихъ въ себѣ между прочими народ. пѣсни — Труды IV Археол. Съѣзда. Каз. 1891. II, 164 та сл; зб. 1 та 2.

⁶⁾ Цікавий зразок зшитку з народними піснями та елементарними наслідуваннями українських птучних віршів описує Н. Петровскій, Рукописный пѣсенникъ XVIII в. — Изв. Отд. русск. яз. и сл. А. Н. 1907, № 1, 239-294. Поруч з цим ішов, але менш помітно, і протилежний вплив — од Москви на Україну. Див. Ю. А. Яворскій, Великоорусскія пѣсни въ старинныхъ карпато-русскихъ записяхъ — Изв. Отд. . . . 1912, № 1, 106-117.

⁷⁾ М. Сперанскій, Малорусская пѣсня въ старинныхъ русскихъ печатныхъ пѣсенникахъ — „Этнографич. Обзорніе“, т. 91-92, 1909, № 2-3; окр. одбитка, стор. 3. Пор. Перетць, Изслѣдованія... 260.

зшитками¹⁾. Кількість їх — навіть коли рахувати тільки ті, що дійшли до наших часів, — чимала. У дійсності не всі співанники знають українську пісню²⁾; по декотрих тільки збірниках серед пісень „любовных“, „просто-народных“, „цыганских“ ми знаходимо й „пѣсни малороссійскія“, що творять звичайно окремий розділ збірника. Таким чином, українську пісню по цих збірниках визнано тільки за окремий жанр поміж російськими піснями, може остільки своєрідний, як і пісні циганські, наприклад. Національної особливості цієї пісні ще не було відчуту.

Український пісенний матеріал із рукописних та друківаних збірників ще не було обраховано та зведено. Початок цієї студії зроблено в невеликій, але дуже коштовній статті акад. М. Сперанського „Малорусская пѣсня въ старинныхъ русскихъ печатныхъ пѣсенникахъ“; ми маємо в ній загальну характеристику української пісні в російських співанниках 1779—1827 років і — що найголовніше — перелік окремих українських пісень та тих збірників, до яких вони ввійшли.

Всього акад. М. Сперанський нараховує 72 пісні в 32 збірниках. Порівнюючи з російським матеріалом, українських пісень небагато — од 20 до 40 на збірку, тоб-то біля 5-10% загальної кількості.

Український матеріал рідко вміщується поодиноці між російськими піснями та романсами; частіше пісні ці друкуються вкупі, а іноді вони мають собі й окремий заголовок. Повторюючись по різних співанниках, ці пісні не однаково популярні; деякі зустрічаються тільки один раз, інші — частіш (до 10-20), як наприклад: „На бережку у ставка“, „Да їхав же козаченько із України“, „Ах під вишнею, під черешнею“, „Послала мене мати зеленого жита жати“, „Засвистали козаченьки в похід з полуночи...“ та інші.

Українські пісні з цих збірок мало не виключно ліричні, дуже часто про кохання; рідко — жартливі. «Это и понятно — каже акад. М. Сперанський — это так соотвѣствовало вкусу XVIII—XIX в.в. къ народной пѣснѣ, примѣнявшихъ мѣрку нѣжнаго, жестокаго романса — чувствительную струю, разливавшуюся и въ остальной литературѣ»³⁾.

¹⁾ Про звязок друківаних співанників з рукописними див. *Безсоновъ*, Пѣсни, собранныя И. Кирѣевскимъ, VII, 80; *Майковъ*, О старинныхъ рукописныхъ сборникахъ народныхъ пѣсень и былинъ — Ж. М. Н. Пр. 1880, XI, 199; *В. Перетцъ*, Исслѣдованія... I, 292, 424-425, та ще — Изв. Отд. . . ., А. Н. 1903, I, 81-82.

²⁾ М. Сперанський знайшов укр. пісні в 32 із відомих йому 80 співанників (повторення видань не рахуються); одб. стор. 9.

³⁾ Одб. стор. 13. Порівн. у акад. *Перетца*: «Къ началу XVIII вѣка и затѣмъ далѣе все болѣе возрастаетъ количество записей любовныхъ пѣсень и къ концу этого столѣтія образуется какъ бы опредѣленный кругъ любимыхъ произведеній этого рода, который съ ничтожными варіаціями вносится въ великорусскіе пѣсенники, сначала рукописные, а потомъ и печатные» — Изв. . . . 1903, I, 82.

Такий вигляд має українська пісня в старому російському співаннику. На протязі лише 26 сторінок акад. Сперанський дає цілий програм для майбутніх розвідок у цій царині. Але й ця стаття — вона все-ж-таки має в собі прогалини, навіть з боку бібліографії, хоч на неї автор і звертав свою найбільшу увагу (що-правда, він і сам передбачав можливість таких прогалин). Це й не дивниця — і новина теми і труднощі розшукування самих співанників, хаос у бібліографії — все це робить зрозумілими такі хиби¹⁾.

Проте, цікаво було-б докладно обрахувати весь той репертуар українських пісень, що вживалися поміж російською публікою в XVIII в. Найперше, ці пісні — навіть і в тих записах, що мають у собі чимало помилок — вони являють собою етнографічну вартість. Наявність пісні в збірнику, який датується певним роком, свідчить про те, що вона біля цих часів жила в усній традиції. Далі, матеріял відомих мені співанників, дає иноді нові варіанти пісень, а иноді і такі тексти, що їх не було ще в друкованій літературі співанників (старих, оскільки про це можна казати на підставі покажчиків М. Сперанського, та новітніх — лубочних виданнях), ні в етнографічних збірках²⁾.

Свого часу ці українські пісні відиграли велику роль в ознайомленні Росії з Україною. Вміщені між російськими, українські пісні нагадували про Україну, як щось своєрідне та оригінальне. Дуже можливо, що для деяких письменників — наприклад, для Шаховського — вони були джерелом для переробки та стилізації. Одним словом, вони, хоч і тонкою ниткою, але підтримували українську традицію в російському письменстві, аж доки вона, підтримана відродженим українським письменством, почала яскраво і голосно брентити в творчості Гоголя.

Виходячи з отаких міркувань, ця стаття має на меті зробити деякі доповнення до зібраного акад. М. Сперанським матеріялу. Мені пощастило познайомитися з двома дуже рідкими взагалі — в Київі їх майже зовсім нема — російськими співанниками з початку XIX віку; в них обох поруч з російськими уміщено й українські пісні; обидва вони не ввійшли до складеного акад. Сперанським покажчика. Маючи на увазі, що шановний учений користувався книгозбірнями Петербургу та Москви і проте не зазначив цих співанників — можна гадати, що там їх не було, що вони з'являються ніби-то уніками.

¹⁾ Зазначу до речі: П. Житецький згадує «Собрание разныхъ пѣсень». М. 1783 — 1788, про яке нічого не каже акад. М. Сперанський, хоч у цьому збірнику єсть принаймні 1 українська пісня (див. далі, № 298) — Енеида Котлиревскаго въ связи съ обзоромъ предыдущей украинской литературы. К. 1900, 125.

²⁾ Всі найвідоміші збірники я попереглядав, але цим, розуміється, не вичерпується весь друкований матеріял пісень.

З огляду на це, я вважав за потрібне опублікувати з них тексти українських пісень і зробити бібліографічні вказівки що-до варіантів. Я мав на меті вичерпати записи трьох родів: 1) відомі мені старі рукописні і друковані співанники¹⁾, 2) новітні лубочні співанники²⁾, що знаходяться в звязку з старими, 3) етнографічні записи, починаючи з Цертелева і до останніх

¹⁾ Тут я користувався майже виключно тим матеріалом, що його зібрані акад. М. Сперанський та акад. В. Перетц.

²⁾ Українські лубочні співанники ще не досить досліджено. Багато їх зареєстрував Б. Грінченко (Литература украинского фольклора. Черн. 1902). Спеціально про них написано статті В. Данилова: «Українські лубочные п'сенники» — Київ. Стар. 1905, VI, библи., 213—228; «Додатки до огляду українських співанників та малюнків» — Україна, 1907, III, 390—393; Малорусская народная поэзия въ старыхъ и новыхъ лубочныхъ п'сенникахъ — Рус. Фил. Вѣстникъ, 1910, III—IV, 232—242. Вважаючи за необхідне зазначити, в яких з відомих мені співанників (в 36 із 51, які я переглянув) я знайшов паралелі до тих пісень, що я друкую, я не даватиму повного переліку, обмежившись лише зазначенням №№ з покажчиків Грінченка та В. Данилова (К. Ст.). В додаток до цих покажчиків даю список тих співанників, що не були відомі обом цим дослідникам. Треба зазначити, що В. Данилов описує тільки 18 співанників 1875—1907 р.р. Це число далеке од справжньої кількості цих видань, як і той матеріал, який я міг скористувати.

В примітках до окремих пісень я покликаюсь і на лубочні співанники; тому в переліку, який я подаю нижче, я позначаю кожний лубочний співанник умовною літерою. Грінченко: № 293 (2 вид., 1898 р.—С), № 643 (Щ), № 821 (R), № 867 (2 вид. 1887—L), № 893 (A), № 971 (Q), № 1053 (Z), № 1097 (X), № 1107 (Вв), № 1107 (вид. 1895 р.—В), № 1126 (Вр), № 1159 (Б), № 1349 (F), № 1404 (U), № 1495 (T), № 1604 (вид. 1903—Г), № 1609 (P), № 1657 (E), № 1828 (вид. 1900 р.—H); Данилов № 7 (Oв). Далі подаю заголовки в хронологічному порядку. Не маючи на меті дати точного бібліографічного опису (це тема окремої, досить складної, праці), я подаю лише найголовніше в заголовку (виключаючи особливо цікаві видання). Майже всі збірники є в бібліотеці ім. Б. та М. Грінченків при Укр. А. Н.; два — в зібранні Д. М. Щербаківського: 1) Русские народные п'сени для охочихъ молодцовъ и красавиць. Собралъ Юліанъ Климовъ. Льв. 1871 (Кл.). 2) Як за гаємъ. Собрание малоросійськихъ думъ и п'сенъ, историческихъ, козацкихъ, чумацкихъ, бурлацкихъ... въ двухъ частяхъ. Собралъ И. К. Кондратьевъ. Москва. Изд. Губанова, 1899 (D). 3) Болонуть. Збірникъ писень малоросійськихъ та українськихъ... Зібравъ Е. Самойло. Изд. Сазонова. М. 1901 (П). 4) Гречаньки. Собрание малоросійськихъ п'сенъ въ трехъ частяхъ. М. Изд. Сазонова. 1901. (S). 5) Чумаць... М. Изд. Сазонова. 1901. (Ж). 6) Українські п'сени... Друга сотня. Зібравъ Андрій Конощенко... Одесса, Фесенко. 1902 (G). 7) Те-ж... Третя сотня. Видавництво «Вік» (І). 8) Ой у лузі тай при берези... зібравъ И. Овчинниковъ. Київ, Губановъ. 1903 (Oв³). 9) Кобзарь... Составилъ Нищенко. М. 1904 (K). 10) Триста найкращихъ українськихъ писень. Коштомъ книгарни «К. Старина». К. 1904 (Л). 11) Гопь, мои гречаньки. Нов'йший малоросійській п'сенникъ. Собралъ Грыцько Мудрый, К. Губановъ, 1906 (M) — власність Д. М. Щербаківського. 12) Закувала та сыва зозуля... Зібравъ И. Овчинниковъ. К. Губановъ. 1906 (Oв⁶). 13) Черевычкы... Составилъ Кукель. М. Сытинъ, 1906 (O). 14) Козацька розвага. А. Пивень. Малоросійській дивертисментъ для сцени и дома. М. Сытинъ. 1907 (Пв). 15) Титяна чорнобровка... Сборникъ малоросійськихъ п'сенъ. Составилъ Н. Павлюкъ. М. Сытинъ, 1911 — власність Д. М. Щербаківського (N). 16) Въ кинци гребли шумлять вѣрбы... Зібравъ И. Ф. Овчинниковъ. Київ, Губановъ, 1914 (Oв¹⁴).

публікацій наших часів¹⁾. Перші дві групи співанників свідчать про життєвдатність пісні в усній традиції тих верстов, де оберталися ці співанники²⁾. Етнографічні збірки дозволяють говорити про сталість пісні в усній традиції за найближчих до нас часів.

Таким чином, той матеріал, який я подаю в коментаріях, — це зведення вказівок на варіанти, що дасть майбутньому дослідникові можливість шукати

¹⁾ Із етнографічних записів (сюди я зараховую всі збірники, надруковані з більшим певним науковими завданнями, оскільки про це можна казати відносно перших часів української етнографії), я використував отакі: (зазначаю тільки ті, які мають паралелі до наших пісень): *Цертелева* (Грінч. № 2, 21), *Русалку Дністрову* (№ 37), *Максимовича* (№ 27, 55), *Васіла з Олеска* (№ 44), *Лукашевича* (№ 77), *Žegoty Pauli* (№ 99, 100), *Метлинського* (№ 215), *Гащука* (№ 246), *Баліної* (№ 368), *Лавренка* (№ 392), *Гулака-Артемовського* (№ 501, 1487), *Чубинського* (№ 594), *Руденка* (№ 638), *Лоначевського* (№ 639), *Головацького* (№ 721), *Kolberga* (№ 822), *Радченка* (№ 1063), *Дикарева* (№ 1198), *Новицького* (№ 1375), *Гринченка* (№ 1588), *Лисенка* (№ 1154, 1661, 1839), *Харьковскій Сборникъ* (№ 1382, 1534), *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej t. VII, VIII* (№ 817, 842). Із новітніх: Матеріали для изучения Кубанскаго казачьего, войска. Пѣсни кубанскихъ и терскихъ козаковъ, собранные *Н. Бигдаемъ*. Вып. I—IX. — *Мих. Врабель*, Угрс-рускі народні співанки. Будапешт. 1900, т. I. — Малорусскіе и бѣлорусскіе пѣсни, собранные *Н. Сокальскимъ*. 1903. — *В. Даниловъ*, Пѣсни с. Андреевки Нѣжинскаго уѣзда. Сборн. Ист.-Фил. Инст. в Нѣж. К. 1904, т. V. — Малорусскіе народныя пѣсни, собранныя в 1878—1905 г.г. *Д. Эварницкимъ*, Екатеринославъ. 1906. — Народні українські пісні в Київщині. Записав голос і слова *П. Демущий*. К. 1907. Вып. I. — *Гнѣдичъ*, Матеріали по народной словесности Полтавской губернии. Вып. II, ч. 1 и 2. Полт. 1915. — *В. Щепотьевъ*, Народныя пѣсни, записанныя въ Полтавской губернии. Изд. Полт. Губ. Учен. Арх. Ком. 1915. — Українські Народні Мелодії. Зібрав *К. Іммент Квітка*. УНТ. в Києві. Етнографічний Збірник, т. II. К. „Слово“ 1922. Окрім того, я переглянув збірники білоруських пісень: *Шейнъ*, Бѣлорусскія пѣсни — Записки Рус. Геогр. Общ. т. V. Спб. 1873. — *Йогс-юс*: Матеріали для изучения быта и языка русскаго населенія Сѣверо-Западнаго Края, т. I. Спб. 1887. Сборн. Отд. р. яз. и слов. т. XXI. — *Романовъ*, Бѣлорусскій сборникъ, т. I. Губернія Могилевская; Вып. 2. К. 1886. — *Булгаковский*, Пинчуки — Зап. Р. Г. О. XIII, № 3. Спб. 1890. — *Довнаръ-Запольскій*, Пѣсни пинчуковъ. К. 1895. — *И. Бессариба*, Матеріали для этнографіи Сѣдлецкой губернии. Спб. 1903. — Сборн. Отд. р. яз. и сл. т. LXXV; № 7. — *Розенфельдъ*, Бѣлорусскія народныя пѣсни. Спб. 1904. — Сбор. Отд. р. яз. и сл., т. LXXVII, № 3. — *С. Малевичъ*, Бѣлорусскія пѣсни. Спб. 1907. — Сбор. Отд. р. яз. и сл. LXXXII, № 5. — *Бычко-Машко*, Сборникъ народныхъ пѣсенъ, записанныхъ въ поселкѣ Калюга-Юмарно... Кобринскаго уѣзда, Гродненской губернии. Спб. 1911. — Сбор. Отд. р. яз. и сл. LXXXIX, № 4. — Великорусскі: *Сахаровъ*, Сказанія русскаго народа. Спб. 1841, т. II. — Русскія народныя пѣсни, записанныя въ г. Казани. Етнографическіе матеріали, собранные *М. В. Овсянниковымъ*. Каз. 1886. — *А. Соболевскій*, Великорусскія народныя пѣсни, т. I—VII.

²⁾ Зазначу, між иншим, що терміну «пісня» вживаю умовно: не тільки як п'єсу, призначену для співу, але й для читання. Провести точнішу межу не можливо: складачі збірок вносили до них матеріал не тільки «съ голоса»; тому, поруч з українськими народними піснями, зустрічаються в збірках і вірші, які, можна гадати, ніколи не співалися.

оснівне зерно пісні («пісенного архитипу», коли так можна сказати), і ті ва-ріяції, в формі яких вона існувала і існує в різні часи і по різних місцях.

Подаючи до друку цю працю, я не вважаю її за щось, що давало-б можливість для широких і вичерпуючих узагальнень. Вона є тільки спроба тієї повної та складної роботи, яка стоїть на черзі: зведення старих та нових українських пісень, подібно до того, як це зробив що-до пісень великоруських акад. А. Соболевський.

II.

Перше доповнення, яке треба зробити до зібраного акад. Сперанським матеріалу, — це пісні IV частини: «Собранія рускихъ пѣсень съ нотами», яка виїшла в Петербурзі р. 1795. Перша частина цього «Собранія» мала три видання (1776, 1782, 1796), II—IV частини не перевидавалися¹⁾. Перші три частини зберіглися в російських книгозбірнях в кількості од 1 до 4 примірників²⁾. Четвертої частини досі не розшукано. II. Симоні знав про існування одного примірника (власність М. Максимовича, перейшла до книгозбірні В. П. Науменка), але його ще не знайдено. Другий примірник був у П. Безсонова, але під той час, коли з'явилася праця II. Симоні, він був опечатаний судовою владою, разом з иншим майном Безсонова³⁾.

Проте, саме ця IV частина являє особливий інтерес. Родом з Харківщини, В. Ф. Трутовський, конче мусів звернути увагу на прихильність до українських пісень відомого кн. Потьомкіна. Через те Трутовський не міг обмежитися трьома піснями, що їх було вміщено в III-ій частині збірки⁴⁾. Ще акад. В. Перетц⁵⁾ висловив був здогад, що в IV-ій частині були головним чином українські пісні. Дослідник «Собранія», II. Симоні, поділяючи цю думку, гадає навіть, що IV-а частина складалася можливо з українських пісень. Підставою для таких висновків було для нього повідомлення Безсонова⁶⁾, ще «Трутовській оставилъ намъ въ нотахъ нѣ-

¹⁾ II ч.—1776; III—1779; IV—1795. II. Симоні, Камеръ-гуслисть В. Ф. Трутовскій и изданный имъ первый русскій нотный пѣсенникъ — Труды XII Археологическаго Съѣзда въ Харьковѣ. М. 1905, стор. 474—477. Пор. Сопиковъ № 10980 С.

²⁾ іб. 474—477.

³⁾ іб. 483, пр. 1.

⁴⁾ Ой гай гай гай гай зелененькій,

Тимъ я тебе полюбила,

Що ты молоденькій — III, 17 (№ 15).

Ой коли я Прудыуса любила, любила . . . III, 18 (№ 16).

Ой криче, криче да чорненъкій воронъ . . . III, 16 (№ 14) — іб. 483.

⁵⁾ Изслѣдованія I, 294.

⁶⁾ Пѣсни собранія П. Киртлевскимъ. Изданы Об. Люб. Рос. Сл. подъ ред. и съ доп. П. Безсонова. М. 1874, X, 281.

скільки любиміших п'єсень князя Потемкіна». Далі, як найулюбленіші пісні Потемкіна Безсонов називає 21 пісню і між иншим ті 3, які ми бачили в 3-ій частині «Собранія» Трутовського. Все це й примушує Симоні припустити, що Безсонов знайшов ті пісні, які він подає за улюблені Потемкіним, у зібранні Трутовського¹⁾.

До цього можна додати ще деякі уваги.

Відомий російський бібліограф С. А. Соболевський, який р. 1860 бачив IV частину «Собранія», на своєму примірнику II частини зазначив: «Реєстръ п'єснямъ, четвертой части (оныхъ 20) . . . . на страницахъ же 22-ой, 23-ой и 24-ой . . . . ноты съ подписанными между ими словами п'єсни: на бережку у ставка»²⁾. А в тому реєстрі «любимішихъ п'єсень», якого надруковано у Безсонова, пісня «на бережку у ставка» займає останнє — 17 місце і, як рахуватися з тим оглавом, що його надруковано у Симоні, то її і належать приблизно 22—24 сторінки IV-ої частини³⁾.

Нарешті, А. Коципинський пише: «По народному преданію, кн. Потемкинъ страстно любилъ музыку и изящныя искусства. Онъ сочинялъ много п'єсень на южнорусскомъ языкѣ. Любопытно было-бы имѣть ихъ собраніе и этого достигнуть кажется не очень трудно; поѣтому что въ нѣкоторыхъ помѣщичьихъ домахъ есть еще остатки Собранія съ этого времени (1778 г.), когда для принятія Императрицы и князя лучшіе дома соревновали въ томъ, чтобы великимъ гостямъ, посѣтившимъ ихъ край, доставить удовольствіе отборными оркестрами и хорами. . . .»⁴⁾. І далі, у своїй збірці Коципинський друкуює низку пісень, що входять до вже згаданого реєстру улюблених кн. Потемкіна пісень⁵⁾. Коципинський, очевидно, мав у своїх руках або друкований примірник IV-ої частини «Собранія» Трутовського, або рукописну її копію.

На підставі всіх оцих здогадів, не зважаючи на відсутність категоричних вказівок, навряд чи можна сумніватися, що перелік пісень, який ми бачимо у Безсонова, дає нам заголовки пісень IV-ої частини «Собранія» Трутовського.

1) Симоні, 484; але, насправжки, Безсонов каже про це не так уже певно: „Трутовскій оставилъ намъ на нотахъ нѣсколько любимішихъ п'єсень князя, но и *кромѣ* того, съ именемъ «Потемкина» сбереглось много еще другихъ любимыхъ его украинскихъ п'єсень и мелодій“. Далі, в примітках 21 назва пісень — П'єсни, IX, 281.

2) Симоні, 477.

3) *ib.* 479—483; числа сторінок трохи перевищують №№ пісень.

4) П'єсни, думки и шумки руського народа на Подоли, України и въ Малороссійи. Сп'єсаны и переложены пидъ музыку *Ант. Коципинськымъ* (Властність видавця). Изд. Б. Корейво. Кієвъ, 95 п'єсень. [1885], стор. 92—93; [Гр. № 893].

5) Див. нижче.

Таким чином, весь збірник Трутовського, очевидно, мав отакі українські пісні:¹⁾

1. Ой кряче, кряче да черненькій воронь...

Див. нижче, спів. 1800 р., № 289.

2. Ой гай, гай, гай, гай зелененькій...

Те-ж, № 294.

3. Ой колы я Прудыуса любила...

Те-ж, № 295. Примітка Безсонова: «Театр.» — очевидно, вказівка на обробку цієї відомої народної пісні в «Казакъ-Стихотворцѣ» Шаховського (ява ХІІІ).

4. Ой послала мене мати . . . . .

Так починаються 2 пісні; див. нижче співанняк 1800 р. № 287, 302.

5. Чи язь кому виновать . . . . .

Див. нижче, № 285; примітка Безсонова: «обработка Сквороды».

6. Чайка.

Очевидячки, отая дуже відома пісня: «Ой біда чайці небози» (Максимович 1834, I, № 29²⁾; Закревський № 37; Пѣсни Кирѣвского IX, 378—381). Про популярність пісні в 30-х роках ХІХ в. між українськими дідами пише Іван Бороздна (Поэтические очерки Украины, Одессы и Крыма. Письма въ стихахъ къ гр. В. П. З—у Ивана *Бороздны*. М. 1837, стор. 16):

Восторгомъ чувства закипѣли

Какъ чайку древнюю запѣли.

А. Коципинський (ор. cit. 92) пише: «въ Батуринѣ эта пѣсня во всеобщемъ употребленіи; тамошніе старожили приписывають ее гетману Мазепѣ».

В любочних співанняках зустрічається дуже часто. Див. DLNOPRSLJD

7. Болыть моя головонька....

Сперанський, одбитка стор. 22, № 46 — 4 співанняки. Див. Закревський № 105.

8. Та ходывъ ченчикъ...

9. Добре тії Ляхи чинять...

Єсть у спів. 1819 р. Див. Сперанський, одбитка, 24, № 62.

10. Ой зрада, чорни брови...

Див. Пѣсни Кирѣвского X, 233; співанняки DS.

11. Ой Сербихо...

Див. Максимович 1834, № 47 — очевидно, відгук сербської колонізації в Новоросії. Див. нижче № 13.

12. Северинь.

Див. Бігдай III, № 3; Безс.: «хоровая», в підправленому тексті — у Гапука, стор. 126—129. Гоголь, 386, № 179 пор. Zw. A. Kг. VIII, (I). З любочн. спів. — Пв: «пѣсня хоровая».

¹⁾ Подаю перші рядки, або заголовки, користуючись оглавом Безсонова — Пѣсни X. 281.

²⁾ Дав. М. *Мочульський*, Кн. Микола Андреевич Цертелев. Біографічно-літературний нарис — Україна, 1917, III—IV, 60, пр. 1.

13. Ой сербине чорноусы. . . .

Див. К. Ст., 1884, XII, 757—758; відломок того самого сюжету у Кям. № 63; пор. піс. ОВ¹⁴, стор. 68—70.

14. На тымъ боци, на толоци. . . .

15. Ой йхавъ казакъ доломъ — водою. . . .

16. Наихали до пана Жида Запорозьци въ гости. . . .

Порівн.: Голов. Ш. 471, № 3 (Žeg. P., II, 41).

Ой приїхавъ козакъ до Жида на сабашъ:
Помогай Бѳгъ Жиде! як же ми ся машъ?

17. За все гораздъ. . . .

18. Ой наступивъ чорны волъ на ноги. . . .

19. А въ поле иду. . . .

20. Взойду я на гору билими ноженъками. . . .

Див. нижче, спів. Д. М. Щербаківського, № 500.

21. На бережку у ставка

Див. нижче, № 281.

Пісні ці для нас особливо інтересні тому, що більшість їх (12 з 21) по інших співанниках не зустрічається. Ба що більше — для них не знайдено паралелів (може поки-що) в пізніших етнографічних збірках. Надруковані у Трутовського тексти це єдині записи цих пам'яток усної творчості, що зникли вже з народньої традиції. (Пісні записано з нотами, значить з голосу).

Ще не загублено проте надію, що IV-у частину Трутовського буде знайдено і видано з усіма надрукованими в ній текстами і нотами.

III.

Не зважаючи на те, що акад. Сперанський у своїх відшукуваннях стародавніх співанників узяв за вихідний пункт бібліографічні показники Сопікова та Смірдіна, він не звернув уваги на показаний у Сопікова під № 9300 співанник, з яким мені, через ласкавість С. Паночіні, пощастило познайомитися.

Співанник має довгий та багатослівний заголовок, типовий для цього роду збірок: „*Всеобщій Пьсенникъ, или новое собраніе лучшихъ всякаго рода пьсенъ, какъ то: Любовныхъ Ньжныхъ, Пастушескихъ, Театральныхъ, Издъвочныхъ, Выговорныхъ, Военныхъ или Солдатскихъ, Простонародныхъ, Веселыхъ и Печальныхъ, Плясовыхъ, Цыганскихъ, Хороводныхъ, Святочныхъ, Подблюдныхъ, Свадебныхъ, Малороссійскихъ и прочія. Въ двухъ частяхъ, расположенныхъ на двенадцать отдѣленіевъ. Часть Вторая. Москва. Въ Губернской Типографіи, у А. Рьшетникова. 1880 года*“¹⁾.

¹⁾ У тому примірнику, який зараз у мойому розпорядженню, початковий лист першої частини вирваний, через те я наводжу заголовок із другої (є одміна проти того, що читаємо в Сопікова).

На нашому примірнику видно наслідки довгого користування. У ньому немає кількох аркушів¹⁾, ріжки аркушів часто загнуті або стерті. Дуже цікаво, що особливо зачитані сторінки з українськими піснями, а це свідчить про виключний інтерес читачів до цього розділу. Багато сторінок мають написи, які дозволяють уявити собі, хто саме читав уважно цього співанника. Вицвіле чорнило, напівстертий олівець, нечитке письмо багато залишають нез'ясованим, але ж те, що можна прочитати, дозволяє хоч трохи догадуватися про ту публіку, що читала співанник. Здається, що він обертався головним чином серед москалів. Один із написів відтворює ті настрої, що їх викликало читання, малює ті перспективи кохання, які уявлялися тому, хто писав цю нотатку: „Когда приду съ солдатъ черезъ семь лѣтъ — нѣтъ не останешься, Уля дорогая я приду тебя любить, но, чтобы . . . . .“ (I, 143). Інші написи так само дозволяють уявити собі становище читачів: „. . . чтеніємъ пользовался фельдфебель Гренадерскаго Графа Аракчеева полка²⁾ Хрян . . . . .“ (I, 290-299). В іншому місці ми читаємо прізвище фельдфебеля Кулешова (II, 6), в третьому: „Ефрейтор Федор . . . .“ (II, 69), нарешті, один напис називає фельдфебеля (прізвище нечитке) „кременчуцького“ полку³⁾ (II, 60). Очевидячки, співанник обертався не в одному лише полку.

Нарешті цікаві й самі прізвища, які зустрічаються в записах. Окрім тих, що їх згадано вже вище, кілька разів зустрічається імя Григорія Шкури (I, стор. XIII; II, 1), чи Шкурки (I, 223), далі — Чаплинскій (I, стор. XIII); Вириденко (II, 66), Гриценко, г. Золотоноша (задня сторінка палатурки, також I, 45), Блиновенко (II, 348), Свириденко (ib). Гадаю, що такі прізвища досить пояснюють особливу зачитаність сторінок з українськими піснями.

Певне, те оточення, в якому опинився цей примірник, — випадкове. Можна гадати, що співанники, призначені для російської публіки, жили головним чином на півночі⁴⁾. Крім усього змісту співанника, про це свідчить і мова українських пісень, звичайно сильно понівечена. „При малорусскомъ его (мови) характерѣ въ общемъ — каже ак. Сперанскій — языкъ пѣсень значительно искажается въ пользу общепринятаго литературнаго, ... На

¹⁾ I, стор. 1-44; од стор. 45-48 є тільки верхня частина; II, 279-282, 343-344; із заголовку 2-ої частини одірвано з XI стор. і, очевиднож, до XVI.

²⁾ Полк було введено до лейбгвардії р. 1813 — Енциклоп. Словн. Вр.-Е. п/т. 18, стор. 617.

³⁾ Полк було сформовано р. 1806 — ib., п/т. 32, стор. 631.

⁴⁾ Поруч з такими збірками були ще й інші — збірники-альбоми, які народжувалися на Україні й там-таки залишалися. Див. напр., альбом Андр. Іщенка, 1780-1782. Золотоноша (В. Науменко — К. Ст. 1889, II, 488-495) і трохи пізніші (1814-1818) польські в своїй основі збірники-альбоми — Н. Янчук, Замѣтка о старыхъ рукописныхъ пѣсенникахъ — К. Ст. 1888, X, док. 1-20.

скільки мало чувствовалась издателями эта сторона пѣсни, видно изъ того, что одна и та же пѣсня прямо переводится на рускій ладъ, при чемъ остаются, конечно, малоруссизми . . . . которая сохранила въ другихъ случаяхъ свой малорусскій обликъ болѣе или менѣе¹⁾. Те саме треба сказати й про наш збірник. Досить переглянути одну сторінку, щоб побачити ту велику кількість різноманітних зіпсувань, які в деяких місцях змінюють текст пісень до незрозуміння. Багато помилок, що закралися до тексту збірника, як він ще формувався та жив у рукописі, збільшилися багатьома друкарськими помилками, яких у нашому збірнику взагалі чимало, зокрема-ж в українському його розділі, де багато чого було незрозумілого для складачів та коректорів.

Проте, і в цьому навіть хаосі можна зазначити, що деякі пісні більш-менш гарно зберігли своє українське обличчя—принаймні, більшість пісень. На меншій частині їх позначилось багато великорусизмів²⁾; а в одній пісні їх така сила, що українізм визирають тільки випадково.

Нема ніякої можливості визначити якісь принципи в правописі українських пісень. З цього погляду виявляють вони повний хаос. Так, у деяких випадках *ь*, що вимовляється як *i*, передається точно, через *i*; в інших воно стоїть на своєму звичайному місці. Тому ми й маємо такі форми, як „мѣри“ й йому до рифми — „звѣри“ (№ 285), або „хлѣба“, „злѣчили“ (№ 290) і „вирне“ (ib.), «заквитлы» (№ 306) та зовсім дикі написання „дивушка“ (№ 286) поруч з „дѣвчиноньку“ (№ 292), „дѣтина“ (дітина, № 289). Таку саму непослідовність можна бачити і в інших випадках: „тебѣ“ (№ 293), і „тобѣ“ (№ 283), «мине» (= мене, № 285, 295), «минѣ» (= міні, № 292). Можна помітити нахил передавати *e* без наголосу через *и*: «ночивала» (№ 286), «сердиньку» (№ 292), і поруч—«миленка» (№ 295, № 306).

Приклади показаної плутанини, які я брав з тих пісень, що краще зберігли свій український колорит, збільшуються в тих текстах, що значніше зазнали на собі русифікації. Це ми помічаємо не тільки в фонетиці — „поцалую“ (№ 281, 296), «головонька» (№ 299), «козанько» (№ 297), але й у лексиці — «молодушка» (№ 296), «дѣвоньки» (№ 303) і в низці інших, іноді дуже курьозних, попсовань українського тексту³⁾.

Було-б дуже цікаво визначити, коли саме цей примірник жив активним життям, тоб-то, коли його читали. На жаль, ми не маємо тут певних

¹⁾ Сперанський, 13.

²⁾ № 281, 282, 297, 298, 301-303.

³⁾ Більшість з них зазначено в кон'юнктурах, які я подаю в примітках до окремих пісень.

вказівок, окрім характеру написів. Іноді ми зустрічаємо досить старий почерк (I, стор. XVI; II, 66), іноді він наближується до типу скоропису 30-40 рр. Половину XIX століття, здається, можна вважати за тую межу, що після неї збірник мав тільки випадкових читачів.

Що-до змісту, то співанник має ті самі жанри пісень, які зазначено в заголовках інших збірників¹⁾. Українські пісні, що становлять XI відділ збірника, мають 26 №№²⁾, тоб-то біля 4 1/2 % всієї кількості пісень³⁾ — приблизно таке саме відношення, яке бачив у приступних йому співанниках акад. М. Сперанський.

Українські пісні цього збірника, як і інших співанників того роду, різноманітні змістом і відбивають ті-ж-самі дві традиції, які позначаються і в рукописних зшитках XVIII ст. З одного боку, ми бачимо в них чисто народні пісні, з другого — віршові твори невідомих українських поетів. Провести глибоку межу поміж двома цими групами не можливо: відомі-бо тії взаємні впливи, якими обмінювалися штучна та народня поезія в XVII-XVIII вв. Народні образи широкою хвилею проходять до творів індивідуальної поезії, а склад, ба й сама форма, головним чином, метр українських віршів засвоюється й українською народньою піснею⁴⁾. Це досить з'ясовує ті труднощі, на які ми натрапляємо, шукаючи певних критеріїв, щоб однести пісню до тієї чи іншої категорії. „Въ малорусской поэзии — пише акад. Перетц — давно уже ставшей выражением настроеній думъ и чувствъ культурнаго класса, чрезвычайно трудно выдѣлить и безъ того условно понимаемую искусственную лирику изъ полународной и народной; зачастую то, что было искусственнымъ въ концѣ XVII в., къ концу XVIII ст. становится до такой степени обычнымъ и привычнымъ, до того гармонирующимъ съ общимъ строемъ тогдашняго «народнаго» репертуара, что не оказывается возможнымъ изолировать, выдѣлять эти пѣсни изъ числа народныхъ . . . . .“⁵⁾. До того-ж, „малорусская поэзия, даже такъ называемая народная, сложившаяся подъ воздѣйствіемъ польской, изобилуетъ чисто литературнымъ наслѣдіемъ въ видѣ фразеологій, манеры трактовать сюжеты, самихъ сюжетовъ . . . . .“⁵⁾. При таких тісних взаємовідносинах поміж народньою та штучною

¹⁾ див. „Роспись“ Сопикова, № 9291, 9298.

²⁾ №№ 281-306; ч. II, стор. 333-362.

³⁾ Треба додати, що „простонародных“ пісень — 68 (II, 163-220), „плясовые, просто-народные и цыганскіе“ мають 31 № (II, 221-235), „хороводные, святочные и подблюдные“ — 21 (II, 236-254), а „свадебные“ — 21 (II, 225-280).

⁴⁾ див. П. Житецький, Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ. К. 1893, стор. 136, 161 та ин. — В. Перетцъ, Очеркъ старинной малорусской поэзии — Изв. Отд. р. яз. и сл. 1903, I, 81, Пор. В. Сиповский, Русская лирика. Вып. I. XVIII в. II. 1914, стор. 60.

⁵⁾ В. Перетцъ — Изв. Отд. р. яз. и сл., 1907, I, 146.

пісенною поезією за певний критерій не може бути наявність даної пісні в збірниках народніх творів: із пісень штучних невелика кількість залишилась у народньому вжитку¹⁾. З другого боку, в перших етнографічних збірках дуже часто зустрічаються і штучні пісні²⁾.

Пісень напевно штучного походження в нашому збірнику — меншість. Такі — пісні про кохання (№ 282, № 298), написані досить незграбною мовою, повною чужих для української народньої поезії виразів³⁾. Таке й міркування філософського характера „чи яжь кому виновать, за що погибаю“ (№ 285), в якому автор дивується з своєї сумної долі, од якої він бачить тільки чимало незаслужених образ. Далі бачимо життєве вагання: автор міркує, що йому робити: одружитися, „чи в ченци постригтися“ (№ 303) — вірш, що дає нам змогу уявити собі постать парубка, який кінчає духовну школу і стоїть на роздоріжжі свого життя.

І деякі штучні пісні дозволяють нам трохи з'ясувати ті верстви, де вони повставали та жили. Школяр (№ 286) та школярі (№ 301) беруть участь у фривольних пригодах. В одній пісні згадуються „канцеляристи, что писали листы“ і студенти, які добре знають компліменти; в іншій — пилигрим, „в городах грецкихъ много бывалый“ (№ 305).

З других штучних віршів треба зазначити відому пісню Головатого, складену з приводу переселення на Кубань запорожців (№ 290); далі, ніби взяту з веселої інтермедії промову пилигрима, який розповідає, що він бачив підчас своїх мандрівок (№ 305).

Не викликають ніяких сумнівів з боку свого народнього походження пісні ліричні⁴⁾. З меншою певністю можна це казати про ті пісні, в яких лірика передає своє місце фабулі: іноді це помічається ще невиразно⁵⁾, а іноді розвивається до невеличкого фавлю, хоч-би й дуже простого змісту (№ 291 — кохання замужньої жінки). У цих піснях видно нахил до жартов-

¹⁾ Див. нижче прим. до № 285; тако-ж В. Даниловъ, Пѣсни села Андреевки Нѣжинскаго уѣзда — Сб. И.-Ф. Общ. при Институтѣ кн. Безбородко въ Нѣжинѣ т. V, стор. XI; Його-ж, Ненародныя пѣсни въ украинскомъ фольклорѣ. Пошана. Сборникъ Харьковскаго Историко-филологич. Общ. т. XVIII. Изд. въ честь проф. Н. Ф. Сумцова. X. 1909, 279-285.

²⁾ Waslawa z Oleska (1833) обурювало те, що до збірок українських пісень занесли й ненародні пісні (див. А. Пытинъ, Исторія русской этнографіи. Спб. 1899. III, 12); штучні пісні були й у збірнику Метлинського — див. Н. Сумцовъ, Пятидесятилѣтіе сборника Метлинскаго — Изв. Отд. р. яз. и сл., т. X, 1904, № 2, стор. 17; А. Пытинъ, ib., III, 149-150.

³⁾ „воспаночка“ (мосьпаночка), „касаточка“ (№ 282), „почто“, „друже“, „недостатокъ“, „А для комплиментовъ разыскуешь студентовъ“ (№ 298) — речення, які досить свідчать про російські та книжкові впливи, що проймали цю поезію.

⁴⁾ №№ 288, 289, 292, 299, 304.

⁵⁾ № 284 та № 287.

ливого сюжету, маленького оповідання з веселим кінцем. Така, наприклад, пісня-№ 281, де розповідається про дівчину, яка впала в ставок і досталася в нагороду тому козакові, що її з ставка витяг. Або № 297: козак шукав кізеньки, що заблудила в лісі, а знайшов дівчину, яку й не відпустив від себе, аж націлувався в-волю. Деякі пісні трактують про кохання, що раптом та буйно спалахнуло поміж парубком та дівчиною (№ 301), коли дівчина вимагає собі молодого чоловіка (№ 294). В другому місці ми зустрічаємо невідступне кохання козака (№ 306), або навіть і зовсім примітивні взаємовідносини, коли дівчина признається матері, що вона ночувала з школярами (№ 286, № 302). Нарешті зустрічаються й звичайні пісні про старого (№ 293, № 296), або неприємного чоловіка (№ 283).

Таким чином ліричних пісень у нашому збірнику меншість (прибл. 10). Перевага лишається без сумніву за піснями, що мають нахил до жартовливого змісту (прибл. 15). Це й одрізняє наш збірник од тих, що їх бачив акад. Сперанський; на його думку жартовлива пісня зустрічається по старовинних співанниках рідше, ніж лірична¹⁾.

Звертаючись до питання про оригінальність нашого збірника та порівнюючи його склад з реєстром українських пісень із старих співанників, ми помічаємо, що з 26 №№ нашого збірника 25 зустрічаються по скількись разів. Пісень-уніків так що й зовсім нема; тільки одна пісня невідома акад. Сперанському з відомих йому збірників (№ 299), а інші ми бачимо од 1 до 18 разів. Очевидячки, до збірки увійшли найпопулярніші за тих часів пісні.

Щоб вірно оцінити український пісенний матеріал нашого співанника, потрібно детально порівняти його до інших і з'ясувати, таким чином, яка була його залежність од раніших збірок, що нового він до репертуару українських пісень, і як він вплинув на пізніші. Але тут нам на перешкоді стають великі труднощі. Українські пісні в нашому збірнику становлять тільки невелику частину його змісту і міркувати про звязок його з іншими тільки на підставі цього матеріалу — річ дуже непевна. Із старих-же збірників поки-що досліджено тільки українські пісні. Окрім того, цих співанників у Києві майже нема; тому порівняти пісні текстурально я не мав ніяковісінської змоги²⁾.

А проте стаття акад. Сперанського дає ґрунт для деяких висновків про місце українських пісень у старовинних російських співанниках. Користуючись реєстрами їх та тих пісень українських, що там надруковані³⁾,

¹⁾ стор. 13, § IX.

²⁾ Це порівняння я міг зробити тільки що-до IV вид. зб. Прача (дрв. далі розділ IV).

³⁾ Доповнюю матеріалом IV частини Трутовського та 2-го вид. Прача.

можна визначити ролю кожного співанника в популяризації українського репертуару, а так само й те, які пісні особливо міцно лишилися в загальному вжитку.

Перший збірник, який дав українські пісні і навіть у великій кількості — це, як відомо, „Собраніє“ Трутовського, що про нього ми вже вище сказали. Далі, р. 1780, співанник Чулкова-Новікова дає 17 нових пісень, але вони в українському репертуарі не прищепилися¹⁾. Далі багато нового дала збірка 1790 р. „Молодчикъ съ молодкою на гуляньѣ съ пѣсельниками, поющими новья пѣсни городскія и деревенскія, простья, ухарскія и самыя нѣжныя“²⁾. Інші співанники, що їх було видано перед нашим³⁾, вводили невелике число українських пісень: од 2 до 5. Наш співанник був 10-ий збірник, що мав українські пісні. До нього в репертуарі було вже 56 №№ їх, тоб-то більше, ніж $\frac{3}{5}$ усіх пісень у старовинних співанниках, які відомі акад. Сперанському і мені⁴⁾. Із цього фонду і було взято більшість пісень нашого збірника: 23 пісні з 26 відомі в раніших співанниках, а 3 зовсім нові; 2 з них було прийнято і пізнішими збірниками⁵⁾.

Варто зазначити, що для свого часу наш збірник дав найбільшу кількість українських пісень. Співанники, видані раніш, не мали більш, як 21 пісню.

Що-до змісту свого українського матеріалу, то в одній своїй частині (№ 281-290, № 294-297) збірник наближується до співанників 1795 та 1798 р.р.⁶⁾; решта українських пісень зустрічалася перед тим тільки у Чулкова або Прача; пізніш і по деяких інших збірках.

А які-ж висновки можна зробити що-до оригінальності нашого збірника?

Я вже був зазначував, що подібні до нашого друковані співанники, якщо вони не були передруками, сходять до рукописних зшитків. Виникання друкованих видань змінило, звичайно, процес складання цих збірок: складач призначеного до друку збірника мав уже змогу комбінувати матеріал: в його розпорядженні були і рукописні зшитки, і друковані видання, ба що більше — й записані з голосу пісні. Збірники оригінальні, які вносили багато свіжого матеріалу, мали, розуміється, тісний звязок з рукописною та усною традицією.

¹⁾ З 17 пісень 8 не зустрічаються по інших збірниках.

²⁾ З 15 пісень цього збірника 13 не були раніш відомі.

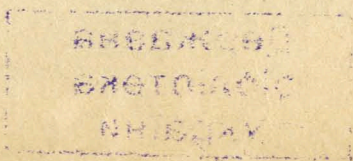
³⁾ Зазначені акад. Сперанським на стор. 14-15, №№ 1-9.

⁴⁾ Тут я трохи попереджую підсумки: окрім зазначених акад. Сперанським, я рахую й усі ті збірники, про які я подаю відомості в оцій статті.

⁵⁾ Принаймні № 300 повторюється ще в 4 співан.; № 304 — в 3.

⁶⁾ Акад. Сперанський зазначив їх під № 7 та 8.

2670027

Що-до нашого співанника, то невелика кількість оригінального матеріалу дозволяє припустити, що для українських пісень складач його користувався головним чином друкованими текстами — зокрема згаданими вище збірниками 1795 та 1798 рр., Чулкова-Новікова та Прача.

Цікаво, нарешті, з'ясувати пізнішу долю тих українських пісень, що входять до нашого збірника, зазначити ті з них, які особливо довго лишалися в репертуарі. Тут нам треба взяти на увагу матеріали двох родів. Перше — це лубочні співанники, до яких темні та неосвічені складачі вносили ті пісні, які вони вважали за цікаві для споживачів цієї літератури. Друге — особливий інтерес являють етнографічні збірки; вони свідчать, що взята в XVIII-му столітті з уст народніх пісня жила до часу запису в народній обихідці.

Більшість наших пісень (15 з 26), відомі їй лубочним співанникам¹⁾; це тільки зайвий раз підкреслює певну традицію од старих збірок до новітніх продукцій лубочних видавництв²⁾. Не ввійшли до лубочних співанників здебільшого вірші: вони були менш рідні та зрозумілі тим верствам, поміж якими жили співанники. Не ввійшла до них і пісня № 299, яку вперше надруковано було в нашому співаннику і яка не прищепилася в пізніших збірниках.

Що-до етнографічних збірок, то з 11 пісень, які не ввійшли до лубочних співанників, більшість (7) не було записано їй етнографами³⁾. Очевидячки, лубочні співанники не охоче брали з рукописних зшитків та друкованих збірок те, чого не співав народ; вірші-фабльо, вірші-романси мало входили в народній ужиток⁴⁾.

Таким чином, оголошуючи далі друком 26 пісень — ми подаємо в них принаймні 7 невідомих ще в етнографічній літературі сюжетів. Текстів старих співанників, де иноді передруковувалися ці пісні, рахувати не можна: майже уніки, вони потребують такого самого видання (хоч-би в зведеннях), як і рукописи.

Друкуючи тексти пісень, я не зміняю їх ортографії та пунктуації; проте, я подаю необхідні кон'юктури, які допоможуть зрозуміти текст і виправити розмір.

¹⁾ Нема №№ 282, 284, 290, 291, 296—299, 302, 303, 305.

²⁾ Пор. *Даниловъ* — Р. Ф. В., 1910, III—IV, 237.

³⁾ 4 пісні — №№ 296, 297, 302, 303 — не записані зовсім, 3 — № 282, 298, 305 — мають лише один-два, та й то далекі, варіанти.

⁴⁾ № 284 стала народною піснею (див. нижче): в її настрої було багато такого, що було близьке народнім масам (пор. до № 300 — народньої пісні); № 290 записав лише Максимович, якого цікавили історичні пісні, та Закревський, який узагалі користувався старими співанниками — див. *П. Ефименко*, рец. на «Старосвѣтского Бандуристу» — Основа, 1862, XI, 27—48; № 291 відома в двох записах; про № 299 я вже казав вище.

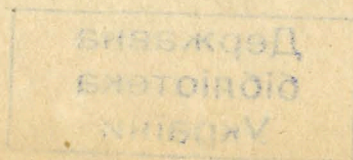
Вказівки на варіанти не будуть, звичайно, вичерпуючі, хоч я і прагнув до повноти. Де можливо, я зводив варіанти до груп: маю надію таким чином полекшити працю для дальших дослідників. Тексти лубочних співаників я зазначаю нарівні з іншими; не вважаючи їх за рівноцінні, я гадаю, що вони заслуговують на більшу увагу, ніж та, яку вони мали були досі. Хоч і не безпосередньо, вони все-ж-таки одбивають смак тих верств народніх, де вони оберталися.

№ 281.

1. На берешку у ставка, На дощечки у млинка, Фартукъ прала дивчина, Плескалась якъ рыбчина,	Да й шабельки при ботцы, Стережися дивчино, Моя любо рыбчино, Одна къ млину неходи,
5. Да й упала, вставъ ни маге, Гей ни має тутъ ни кого, Ой нікому подбѣгти, Щобъ дивчину вытягти; Кричить, пробу еє мати,	40. Да й въ ставочикъ не впади, Вмежъ въ ставочку натребешся; Ой да дуже процовавъ, Чи якъ тоби вытягавъ, Для гарнаго твиго стану,
10. Щобъ дивчину ратовати, Каже що за процатую, И дивчину подарую. Гой дивчина уродлива Руманая чернобрива:	45. Чи я тоби не достану. Якъ въ вечеръ буду близенько, Приди до мене серденько! Румяная чернобрива, Оченьки ясоньки,
15. Оченьки якъ ясоньки, Губоньки якъ розоньки, Рученьки мякесиньки, Ножиньки бѣлесеньки, Гарная якъ квіточька,	50. Губоньки якъ розоньки, Рученьки мякесиньки, Ножиньки тонесеньки, Гарная якъ квіточка, Любая якъ рыбочька,
20. Любая якъ рыбочка; Да й умѣть танцювать, Съ козаками жиртовать. Якъ козакъ тутъ изгодився, Заразъ въ ставокъ опустився,	55. [Да] й умѣть танцювать, [Съ] козаками жиртовать, [Козаче] любесинькій, Мой голубе сизесенькій, Потонцуй со мной якъ можешъ,
25. Знай шовъ швидко винь дивчину, Да ий вытягъ якъ рыбчину. Гой козаче уродливий, Молоденькій, да й жиртливий, Усоньки чернявые,	60. Пожиртуй себѣ якъ хочешъ; За твою я процатую, Все, что маешъ, поцалую: Усоньки чернявые, Зубоньки перловые,
30. Зубоньки перловые, Чупчикъ твій круглесенькій, Да й жупанъ синесенькій, Червонная шапочка, Тая огулярочка,	65. Чупчикъ твій круглесенькій, Да й жупанъ тонесенькій Червонная шапочька, Тая огулярочка Коліяжь доля то моя,
35. Сафьяновы чаботцы,	70. Такъ не хай буду твоя.

5. Замість — в став небога; 9. Зам.: кричить пробі; 11. за працю тую; 22. жартовати; 26. Да і; 27. Гей; 36. шабелька при боці; 42. Вжеж; 55—57. Обірвано. 60. див. 22.

Найпопулярніша з усіх відомих акад. Сперанському пісень: 18 збірників 1792—1827 р.р. (Спер., 20, № 21). Окреме видання: «Малоросійская пѣсня на берешку у ставка съ полнымъ хоромъ и со всею вокальною и инструментальною музыкою». Спб. 1794 (Див.

Симони, 471; *Грінченко* № 4). На думку Симоні (ib. 484) — це одбитка з «Собранія» Трутовського.

У деяких співаннях читаємо: «Сія п'єсня введена в употребленіє, какъ по своему хорошему голосу, такъ и потому, что была любимой кн. Потемкина» (*Спер.*, 12). В другому: «П'єсня сія была любимой Г. А. Потемкина, а по веселому своему голосу, который почитается наилучшимъ въ музыкѣ, п'ѣта была всякимъ» (*В. Перетцъ*, Изелъдов., I, 297, пр.). «Эта... п'єсня цѣликомъ положена на ноты Трутовскимъ... ее и до нашихъ дней лучшіе п'ѣвческіе хоры сберегали на нотахъ и исполняли». *Безсоновъ* (X, 281). Пор. А. Л., Князь Потемкинъ и малор. п'єсни — К. Ст. 1891, XII, 482—484. Зустрічається і в рукописних збірниках (*Евсѣевъ*, Описаніє рукописей, хранящихся въ Орловскихъ книгохранилищахъ. Ор. 1905, 56).

Пісню цю надруковано в Трутовського (IV част.; див. вище, стор. 25, № 21), Прача²⁻⁴, № 150. (Текст трохи чистіший). У *Закр.* 97, № 144, окрім невеликих варіацій до нашого текста, немає р.р. 47—67, а в своїй більшій частині рядки його тексту збігаються з нашим: 13—22, 29—34. У *Чубинського*, V, 1117, № 40, текст коротший (= 1—14, 21—22). Далі: *Бігдай*, III, 22; *Гацук*, 60 («Українка»). Лубочні тексти ДВПЛС не дають великих варіантів; МР знають новий кінець, на 12 рядків: дівчина признається, що не любить того козака, що її врятував, а любить іншого.

Пор. опис козака з «челядином-тречним» в інтерлюдіях Г. Кониського — *Житецький*, Про укр. нар. думи. К. 1919, 70.

№ 282.

1. Скажи мині, повѣдай, Воспаночка моя: За чимъ мени нелюбишь, Касаточка моя?	10. И писеньки питы не гораздъ, И въ скрипочку играть, На цымбалахъ забавлять Въ гусельки бренчаты
5. Или любить необыкла Мене ты одного? Що ходишь и бродишь По другимъ молодцамъ? Тачи яжъ такъ не усасть,	И къ нимъ п'єсни припиваты, 15. И пашню пахаты, И добраго коня сидляты, И дѣвчатъ любить И къ себѣ ихъ примачиты.

1. Напевне — «моспаночка»; 9. Та чи (??); 12. забавляти.

Зустрічаємо в 9 старих співаннях (*Сперанський*, № 7, стор. 19 і нище) 1790-1819 р. В інших записях я її не знайшов.

№ 283.

1. Биду собѣ купила Да за свои гроши, Велятъ люди любить, А онъ не хорошій:	10. За рикъ дви починки. Я тобѣ не жинка И не господня, Три дни хати не мела, Сमितья не носила:
5. Якъ станеть требовати, Треба съ хаты утекати: За щожъ мене муженьку бьешь За якія вчинки? Чи я тобѣ ни напярла	15. Продай муже корову И купи кобылу, Щобъ было чимъ возыты, Сमितья на могилу.

5. Коло цього рядка блідим, ледви помітним олівцем приписано: кляти; 7. так саме: „чиловѣк“ — це напевно поправки, які вносив читач-українець, який знав цю пісню з живої традиції.

У Прача головні одміни: 8. винки, 10. заразъ.

Спер. (18, № 5): 11 старов. співанників 1790-1819 р.р. Прач⁴ (№ 141) — невеликі варіації. Живі записи дають звичайно більш поширені тексти. *Waclaw z Oleska*, 365, № 207; та за ним: *Kolberg*, II, № 333 (180) і *Головацький*, II, 469. Пор. Пісні, зібрання *Н. В. Гоголемь*. Изданы Г. Н. Георгієвскимь. Памяти В. П. Жуковскаго и Н. В. Гоголя. Спб. 1907. Вып. 2, стор. 230, № CLXXVII; пор. стор. 347, № 107. *Закрев.*, 86, № 122. Новітні — з Волині — *Zw. A. Kr.* VII, (198), № 39; з Харківщини — *X. Сб.* 1897, XI. 381; Кубані — *Вігдай*, III, 26. Останній варіант одрізняється од інших своєю поширеністю. Відломок цієї пісні, деталь її в білор. вар: *Малевичь*. 151, № 4. В лубочних співанниках — це одна з найулюбленіших — LNВвЛПОВ³SNFXDKAKл.

Простота нашого тексту примушує бачити в ньому первісне зерно, що помалу зростало в живій традиції.

Біда = „горе-злосчастье“ — див. *Zw. A. Kr.* VII, (216); *Гоголь*, 384, № 76.

№ 284.

1. [Да фхавъ] же казаченько изъ Украины,
[И побачивъ] дивчиноньку при долини,
[Съ] коня скочилъ
[Къ] ней прискочилъ
5. Ты скажи мини дивчинонька не обмань[вай].
Хто тебе породивъ, и якъ твое имя?
Мене маты порпдила дивчиною,
А пипъ имя давъ Кулиною.
Ты Кулина сердце мое.
10. Ты шиды за мене за мужъ дивчинонько,
Полюби мене крипко, мое серденько;
Я козаче не дураче,
Черезъ ричку скочу въ поле.
И колы ты меня догонишь.
15. Такъ тоды я тебѣ по люблю.

1—4. початок цих рядків обірвано. 4. „Къ“ чи „До“

Сперанський (стор. 19, № 12): 11 співанників 1790-1822 р. *Бычковъ* (ор. cit. 175) — 1 рукопис. Текст нашого співанника — зіпсований й мало зрозумілий відломок; *Чубинський* V, 1190, № 1 — дає кращий варіант з розвиненим діалогом. Інші, ще більш поширені тексти у *Waclaw'a z Oleska*, 392, № 248 і *Лукашевича* 120, № 6.

№ 285.

1. Чи яжъ кому виновать? за що погибаю—
Ни гдѣ отъ злыхъ чидовѣкъ покоя не маю:
Ненавидять, гоняють, бьютъ, живцемъ пожирають.
Якъ ястребы на бѣдную пташку нападають;
5. Лютой ярости огнемъ пылають без мѣры.
И метаются на мя, якъ лютые звіри.
Ни скрытися не могу, ни явно прожити:
Явно гоняють, а в тай бьютъ. подкладають сѣти,
Не машь кому боронить, ни кто не ратуеть.
10. Плачу, воплю и рыдаю, да ни кто нечу[еть].
За щожъ гоняють, за що бьютъ. якая пр[ичина?]

9. Нема-ж . . . . боронити. . . . ратуе.

- За то гонять, за то бьютъ щ[о я сиротина]
 О Боже мой! единае начальным[ъ утѣха].
 Возари на мя сиротину, избавь [сего лиха]
 15. [Ты ж]ъ видишь на мене противны навѣты,
 [Изволь] мене у Себе отъ ихъ злобы скрыти;
 [А] дай Боже ворогамъ, нехай будуть знаты;
 18. Що я живу подъ кровомъ Твоій благодаты.

Акад. *Перетц* зазначає цю пісню в 5 рукописних зшитках XVIII в. (Изсл. I, 287—289); II. *Житецький* — у 2 (Укр. народні думи, 51). Окрім того, я знаю цю пісню в збірничку початку XIX ст., який належить київському бібліофілові А. Н. Александровському. *Сперанський* — 9 зб. 1780—1815 р.р. (20, № 24). Прач⁴, № 145 — дає тільки 3 рядки. Наш текст найближче сходиться з Чулковим-Новіковим (Перетц, 316); очевидно він пішов од нього, або-ж обидва вони пішли од якогось спільного.

На думку акад. Перетца, який спеціально розглядав цю пісню, вона «весьма популярная пісенка літературного походження, известная еще въ половинѣ нашего вѣка и кое-гдѣ, въ захолустьяхъ, еще сейчасъ распѣваемая любителями . . . . Размѣръ этой пѣсни роднить ее съ древнѣйшими произведениями малорусской искусственной поэзии» (313—314). Можливо, що популярність цієї пісні пояснюється її настроєм. «Недовольство жизнью, исканіе лучшего, отчаяніе найти его, и т. п. мы находимъ въ цѣломъ рядѣ пѣсенниковъ XVIII вѣка . . .» (Перетц, ib. 248; пор. «Приложения» до I-го тому, 172; № 52 — вірш, який нагадує своїм настроєм і наш текст).

Пісня перейшла й до народніх верстов; А. Потєбня навіть вважав був її за народню (*Чуб.* V, 448). Варіант *Головацького* (I, 357, № 20) трохи поширює деякі мотиви нашого тексту. В лубочних співаннях рідко: ОХ.

№ 286.

1. Да ораль мужикъ при дорозѣ, <i>Гей, гей, гей при дорозѣ.</i> <i>Гей, гей, гей при дорозѣ.</i> Въ него жъ воли круторози; 5. Да повѣсилъ торбу на березѣ. Да и тажъ торба не простая: Со пшеничными пирогами; Да и тамъ дивки грибки брали; Да тыжь дивки торбу скрали; 10. Подъ кустикомъ схоронили,	Да и листичкомъ призакрыли. Да однажъ дивушка Ненила, Онажъ въ лисѣ заблудила; Еєжъ мати спрашивала: 15. Да и гдѣжъ дочи ночивала? Ночивала мати съ школярами, Да подъ черными соболями; Ой и тамъ было спатъ тепленько, 19. Да болитъ мое серденько.

2—3. Очевидячки приспів.

Акад. *Сперанський* — 9 співанників 1780-1819 р.р. (20, № 23); в рукописах зустрічається часто: акад. *Перетц* знає 3 тексти XVIII в. (Изв. О. р. я. сл. 1899, IV, 1250; Изслѣдованія, I, 289, 291); є в рукописному альбомі А. Івченка (К. Ст. 1889, II, 493); зросійщений текст у тому збірничку, що його описано в *Отеч. Зап.* 1858, I, 311 (пор. *Соболевський*, II, № 87). Часто і в етнографічних та в лубочних збірках. Всі тексти можна поділити на 2 групи: 1) *Бігдай*, I, 14; *Гнибдичь*, II, вип. 1—2, стор. 76, 301 № 631, № 1031; *Романовъ*, I, 2, 196, № 44; співанники D № 146, B, Z — пісня закінчується зниканням торби з пирогами. 2) наш збірн., *Загр.* 100, № 150; *Чуб.* V, 1177, № 2260; Івченко; спів. D № 69, FPBSIPRQBV дають поширення; досить не-до-речи додано розмову матери з дівчиною: мати питається, де ночувала дочка; тексти нашого зб., Івч. та Чуб. відповідають: «с школярами» — вказівка на тії верстви, де оберталася пісня; в інших текстах — «с комарами». Можливо, що тоді, коли пісня одійшла од «школярів» — замість

них було вставлено «с комарами», що більш підходило до змісту пісні. — Порівняння з текстом Івченка, майже сучасним до нашого, дає деякі незначні варіанти.

Згідно з Костомаровим (Собр. Соч. Спб. 1905, кн. VIII, 658 — 659) комар — тема жартовливої пісні.

№ 287.

[Ой послала мене] мати.

[Зеленого жита] жаты;

В нашому примірнику од усієї пісні зберіглося лише 2 слова. Пісня була, очевидно, довга. Приблизно 6 рядків було на стор. 344 надруковано з пісні № 288; на долю № 287 припадає таким чином біля 50. Яка саме була ця пісня?

З такими 2 першими рядками зустрічається пісня в рукоп. зб. Петерб. Публ. Бібл. (А. *Бычкова*, Труды IV Арх. С. Каз. 1891, II, 175). *Спер.* (19, № 17) зазначає пісню: «Послала мене маты, зеленого жита жаты». Співанник 1817 р. подає для тієї-ж-таки пісні отакий підзаголовок: «прекрасная украинская пѣсня, называемая косари» (*Спер.* 12). Прач⁴, № 148 друкує пісню, що, починаючись отакими самими словами, має приспів:

Ой нуте косари, що не рано почали;

Хоть не рано почали, да богато утали.

Такий самий приблизно текст маємо у *Артемовського* (Трет. десяток, № 2, ст. 4), в співанниках А (з покликанням на *Žegot*-у Р. I, 58), П. Варіанти до цього тексту: *Гнидич*: II, 1, № 769; *Лис.* (Збір. у. п. Друг. десяток, ст. 16, № 10) дає приблизно такий самий текст, але без приспіву.

Проте, ми не можемо твердити, що в нашому збірнику було надруковано ту самісіньку пісню, що й у Прачевому. Відомі й такі пісні, які збігаються з цією тільки її заспівом: двома першими рядками (*Гулак-Арт.*: Укр. п. 1868, № 12, № 18; *В. Даниловъ*, 32) або приспівом (пор. *Метлинський*, 314; *Закр.*, № 115; співанники: I, № 35; В, № 31). Заспів та приспів занадто загальні місця пісні, щоб на підставі їх твердити про тотожність пісні. Окрім того, пісня ця займає більше місця, ніж усі зазначені вище її варіанти. Навіть коли припустити, що пісню було надруковано з приспівом після кожних 2 рядків, то й тоді вона не зайняла-б 50 рядків. Очевидячки, в нашому співаннику було надруковано ще невідомий варіант цієї пісні.

№ 288.

1. [Засвістали козаченьки — вь похоть зь полуночи;
Заплакала Марусенька — свои ясны очи;
Не плачь, не плачь, Марусенько, — не плачь, не журися;
За своєю миленького — Богу помолися!
5. Стоить мѣсяць надь горою, — та сонця не мае;
Маты сына снаряжала вь чужую сторону;
Поѣзжай мій сыночку, да не забавляйся,
Черезь четьре недѣлинки до дому повертайся.
Радь бы я матанько, щобь повернувся,
10. Но чого мій воронь конь вь воротахь спотыкнувся?
Богь знае, Богь видае, колы вь гостыну,
Прийми мою за винчанную за родную дытynu.
Якаяжь бы мій сыночку годынка настала,
Що бы чужая дотынонька за родную стала?
15. Посіюжь я яру пшеницю и озимое жито;
Учежь много козеченька на Украйни убито,
А оть Кракова до Вубнова не велики дви мили,
18. Лежать наши козаченьки по три, по четьре.

Рядки 1 — 5 друкую за *Закревським*. 7. Напевно: не забаряйся; 9. Зворот, не властивий україн. пісенній мові; *Закр.*: скорійше вернуться; 10. теж; може—«вороний конь»; 11. домой встигну?

Дуже популярна й до останніх часів, ця пісня була відома акад. *Сперанському* в 8 співанниках 1790—1819 р.р. (порівн. *Перетцъ*, Изсл., 295, 296). З повними подиву й захоплення коментаріями її надрукував р. 1825 *Цертелевъ* („Благонамѣренный“, ч. XX, № 20, стор. 216—220), а пізніш й багато інших етнографів. Маючи намір присвятити цій пісні невелику окрему розвідку, обмежусь лише загальними увагами.

Всі українські записи близькі поміж собою. Частина — *Церт.*; *Макс.* 1834, III, № 3, стор. 140; *Чуб.* V, 532, № 135; співанники СКЖЩ — маючи деякі варіяції, дають закінчену з боку композиції п'єсу про від'їзд козака. Інші записи — *Валіної* № 53; *Закр.* 59, № 80; спів. DQMKZ Bv Ov Ov^a Ov, Ov¹⁴BP і наш текст поширюють оснiвне зерно 4 рядками (наш текст р.р. 15—18), що мало звязуються з цілістю (иноді — 2;SP). Окремо стоять: *Вігдай* III, № 11 і інші, які далеко одходять од сюжету рядків 1—14 нашого тексту. Див.: *Чуб.*, V, 1006, № 108; *Розенфельдъ*, 66, № 16; *Радченко*, 184, № 130; *Вігдай*, XII, № 158, *Шейн*, 668, № 716.

№ 289.

1. Ой кряче, кряче, да чорненькій воронъ,
Да на глибокой долинь 2.
Ой плаче, плаче, молодый козаче,
По несчастливой годинѣ 2.
5. Ой кряче, кряче, да чорненькій воронъ,
Да у лузе надъ водою 2.
Ой плаче, плаче, молодый козаче,
На конику да на вороному. 2.
Вороной коню грай ты подо мною,
10. Да разбий тугу мою. 2.
Разбий, разбий тугу по темному лугу,
Козакови, да молодому.
Ой їдетъ козакъ да д[ороженькою 2]
Слезеньками умывает[ся.]
15. Десь моя женка, десь моя старенька,
Да за мною увивається. 2.
Та въ недѣленку рано пораненку,
Да якъ сонде не выходило. 2.
Да сѣзжалася вся моя родина,
20. Вона мене да выпроважала. 2.
Выпроважаешъ моя родиненко,
Да чи не жаль тебѣ буде. 2.
Якъ я поїду на ту Украину,
Да между чужіе люде. 2.
25. Ой згадай меня моя стара нене
Сѣдаючи да обѣдати. 2.
Десь моя дѣтина на чужой сторонѣ
Да не кому да отвѣдати. 2.
Ой згадай меня моя стара нене,
30. Ой якъ сядешъ у вечери ясти. 2.
Десь мой дѣтина на чужой сторонѣ,
Да не мае отъ него вѣсти. 2.

15. Очевидячки — ненька; так і в рядках 25, 29; так само і в *Прача*⁴. 16. уби-
вається? 18. всходило? 23. У *Чубинського* № 436 Б — въ сторону чужую.

Сперанський (18, № 3): 8 співанників 1779—1819 р.р. Між іншими — всі видання *Прача*, *Макс.*, 1834, III, № 11, стор. 141, *Чубин.* V, 877, № 436 А та Б; *Артем.*: Збірник

2 десяток, 10, № 6; *Лис.*, Збірн. пісень, V, № 30; лубочні співанники — LDRSPVTBZ. Тексти не дають багато одмін.

№ 290.

1. Эй горе намъ журитися, пора перестати,
Дождалися отъ Царицы на службу заплати,
Дала хлибъ, соль и грамоти за вѣрныя службы:
Ой теперь мы, миле братья, забудемъ вси нужды:
5. Въ Таманѣ жить, вирне служитъ, границу держати.
[Рыбу ловить, горилку] пить, щей будетъ богати,
Да вже треба женитися и хлѣба робити.
Кто прійде къ намъ изъ невірныхъ, то якъ врага бити.
Слава Богу и Царицѣ, а покой Гетману!
10. Злѣчили намъ въ сердцахъ нашихъ великую рану,
Благодаримъ Императрицу, молимо ся Богу,
Що намъ Она указала на Таманъ дорогу,

1. Годі. 2. За службу. 6. Вирвано; вставлено згідно з текстом Житецького.

Цю пісню Антона Головатого акад. *Сперанський* зазначує в 5 співанниках 1795 — 1819 рр. (19, № 29). Як каже *Житецький*, це „первое литературное произведение на языкѣ чисто народномъ“ було надруковано в „Нов. Ежем. Сочиненіяхъ“ 1792, ч. LXXVII, ноябрь, 23-24 (передрук див. *Энеида* Котляревскаго и древнѣйшій список ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII в. К. 1900, 119). Як порівнювати наш збірник до цього тексту, то він дає нецікаві орфографічні одмини. Те саме у *Макс.* 1834, II, № 50, стор. 133. *Сахарова*, II, 276 № 7; *Безсонова*, IX, 389; *Закр.* 22, № 16; *Бігдая*, II, № 5. Спів. X, № 103. Максим. між иншим пише: „Сложена и пѣта 12 Августа 1792 года по случаю получения грамотъ Царицыныхъ, привезенныхъ черноморскаго кошевого войска судьей Головатымъ“. Про історичні обставини див. *М. Драгомановъ*, Нові укр. пісні про громадські справи², К. 1918, 21-22. Пісні складено й про самого Головатого: *Гринч.* III, № 1433 та 1434. Портрет — див. в ст. *Оп. Сластиона*, Портрети Антона Головатого — Н. Мив, 1918, III, 37-48.

II. Житецький односить цю пісню до елегічних віршів: „по складу своєму онѣ близько стоять къ народнымъ пѣснямъ, напомнимъ такъ называемыя псалмы, только безъ религиозной подкладки. Составлялись онѣ не для чтенія, а для пѣнія, по образу народныхъ пѣсень, потому онѣ и дошли до насъ не въ старинныхъ рукописяхъ, а в позднѣйшихъ записяхъ, изъ устъ народа“ (ib. 117).

№ 291.

1. Ой не видъ милъ мѣсяць свѣтитъ, видкиль ясны зѣрки,
Да внадився козаченько до чужой ижинки,
Да внадився, да внадився якъ кабанъ до жита,
Да вшежъ въ него нема реберъ и голова побита.
5. Чого мужикъ догадався в сѣни притаився,
А на тотъ часъ козаченько до жинки згодився,
Мужикъ думавъ що лчній сніпъ да взявъ молотити,
Отбивъ ребра, руки, ноги, голова побитъ,
Видно кутя до порога въ порога залага.
10. Кунтушъ съ плечъ, шапку до долу, окномъ яко мога,
Ой втикати, да втикати до третьей хати,
Оглянетца назадъ козакъ и следа не знавши;
Почимъ знати, почимъ знати козацкую жинку,
Сама вона бѣса ходить, горшкомъ вод[у] носить.
15. Вийди, вийди молодеце съ горшкомъ по водицу,
Не хай же я подивлюся на плахту дрибницу.

1. Замість відтіля. 2. Зам. чужої жінки. 15. Зам. молодеце.

Спер. (22, № 64) знає тільки в зб. Прача, 4 видання (№ 136), що дає справніший порівнюючи до нашого текст. *Чуб.* V, 675, № 270 дає тільки 7 рядків. *Гацук.* 92 — підправив її. Перші 3 рядки — популярний заспів, після якого йде вже інакший текст. Див. Клм. № 55; Д, 117 № 19. Див. також: В № 87, Z № 87.

Сюжет цієї пісні — фабльо, поширене і в епічній літературі і в інтерлюдіях.

№ 292.

1. Катилися вози съ горы, поломали спицы,
Да вжежъ минѣ не ходити на тѣ вечерниці,
Да вжежъ минѣ не ходити куди я ходила,
Да вжежъ минѣ не любити ково я любила,
5. Дай черезъ дорозинька ходимъ по теляты,
Як у тебѣ такъ у мене чорны бривеняты.
Дай шоль козакъ черезъ бойракъ, бойракъ похилився,
На козака пригодинка козакъ зачирився,
Дѣвчиновку выкликаю не голосно свисно:
10. Ходи сюда сердце мое на одну годинку,
Чи ты моя, чи не моя да сердинку будишь,
Коли моя сердце будешь хвалити ми Бога.

8. зажурился? 9. свиснув? 11. дай?

Спер. (23, № 53): 3 спів. 1790-1819 рр. Характерна для цієї пісні її многоваріантність. З зовнішнього боку вона об'єднується формулою: Катилися вози з гори — поломали спиці, з внутрішнього: Любилися, кохалися — тепер перестали.

Усі варіанти зводяться в кілька груп, але з них жадної не можна вважати за первісну. Можна гадати, що такою і була самісінька формула паралелізму, яка по різних місцевостях набула різного тематичного розвитку. 1) WOI, 353. № 191, *Гоголь*, 229, № CLXXI; тему розвитку з образу: Kohaly sia, lubyli sia, jak holubiw para. 2) *Kolberg*: II, 192. № 356: про розлуку розповідається коротенько; первісна формула набуває імперативного уклону: Lubite sie czorni oszu . . . ., 3) *Закр*, 71, № 99 — найповніший варіант; співанники КРИБ так чи інакше скорочують; 4) Спів: DFRS, виходючи з первісної формули, дають контамінацію з інакшим сюжетом: ой у полі нивка, на їй материнка. 5) Формула збільшена новим мотивом: же на моеї головонькѣ вѣночекъ не буде — *Врабель*, 41. 6) Наш текст дає новий варіант, бідно й невдало розвинений. — Знов таки інакші варіації в альб. 1814-1818 рр. — див. *Янчук*, К. Ст. 1888. X, док. 8.

Первісна ця формула давала іноді й інакше розвинення. Див. *Лоначевський*, 537 № 226. . . . шаталися два глитаї: Де тут вечерниці?; *Враб.* Співанки, 293, № 208.

Грінч. № 930 — зазначає окреме видання цієї пісні р. 1886 з підзаголовком „Слова Квитки“.

№ 293.

1. Ахъ! подъ вишенью, подъ черешнею.
Стоялъ старой съ молодою,
Якъ и съ ягодою.
И просилася,
5. И молилася:
Пустижъ меня старый дѣду на улицу погулять.
[А]хъ! и самъ не пойду,
[И] тебе непушу.
Хочешь мене старенькаго да и покинути,
10. Ой не кидай же мене моя бабусенька,
На чужой сторонѣ,

- При лихой годинѣ,
Куплюжь тебѣ хатку,
Еще сѣна жатку,
15. И ставокъ,
И млинокъ,
И вишневыи садокъ.
Не хочу я хатки.
Ай ни сѣна жатки,
Ни ставка,
20. Ни млинка,
Ни вишневаго садка.
Ой ты старый дидуга,
Изогнувся якъ дуга,
А я молоденька,
25. Гуляти раденька.
Ой стиньте, пропадие,
Вы старыя кости,
Не сушите, не крушите,
Моей молодости;
30. Ой ты старый кахи, кахи,
А я млада смѣхи, смѣхи;
Ай ты старь, я молода.
33. Между нами зла невзгода.

1. У Прача — вишнею. 3. Пр. — з. 10. Пр. Марусенько. 17. Пр. вишневенькій.

Спер. (21, № 30): 14 сп. 1780-1827 р. Акад. *Перетца* (Изсл. 287 — Изв. . . 1907. I, 179-180) зазначає її в 2 рукоп. збірках XVIII в.; один з цих текстів дає „едва ли не простѣйшую и первичную редакцію пѣсни“. Всі записи я поділяю на 3 групи: 1) текст акад. *Перетца*, нашого збірника, *Закревського* 17, № 7; *Гнѣдича* II, 1, № 909, спів. QBOvZBvXFN. 2) Наталка Полтавка, I, 3 — коротший од нашого (1-25), сп. DSKBF; Ов°Ов°, 3) W. Ol. 302, № 202; *Голов.* I, 231, № 63; близький до нього сп. А. № 93 — текст розвятий без особливо цікавих змін. Ці угруповання дозволяють нам накреслити життя цієї пісні в усній традиції. Перша група — це стара народня традиція: у третій — ми маємо розвиток її; друга — опирається на друкований текст „Нат.-Полт.“ і од нього через співанники знов спускається до народніх верстов.

Окрім цих текстів маємо і ускладнені инакшими мотивами: *Гнѣд.*, II, 1, 140, № 764: пісня закінчується п'яницьким рефреном: На здоров'є тому, чію водку пьемо. На погыбель тому, хто завідє кому і далі. В сп. О, окрім цього мотиву, приєднано ще й головне з пісні № 283. Див. варіацію на ту саму тему *Гоголь*, 159, № LV.

№ 294.

1. Ой гай, гай, гай, гай [зелененькій]
Ти нея тебе полубила, [що ти молоденькій].
И на мѣстѣ була, и горѣлку пила,
И росады накупила, весь огородъ засадила, 2
5. И росада моя принялася була.
Дѣвчина съ козакомъ понялася була 2
И капусточка, и кочаньичко,
Вѣрно съ козакомъ жениханьичко 2
Ой не бійте мене, и не лайте мене,
10. Коли я вамъ докучила, такъ отдайте мене, 2
Отдайте мене за Волошина,
Що я дѣвчина, да хорошая. 2

- Ой ненько моя, ая дочька твоя,
Тогдѣ було бити, вчити, якъ маленька була, 2
15. А теперъ я велика, треба мине челоуѣка,
Ни стараго, ни малаго, средняго молодого, 2
Щобъ и въ полѣ оравъ, да и въ домѣ дбавъ,
18. Мене жъ молоденькую да хозяйкою звавъ, 2

1-2. Відновлено згідно з Прачевим текстом. 2. У Прача здається вірніше: тим я. 7, вірне 15. Замість середнього. 16. У Прача: въ домѣ бивъ; в нашому зб. — вірніше.

Спер. (стор. 18, № 1) — 8 співанників 1779-1827 р. з невеликими одмінами: W. OI. 427. № 299; *Голов.* I, 326; *Вігдай* VI, 224; VI, 260 і мало не однаковий текст у сп. MDPQSOв³Ов¹⁴. У тексті ХСб. XII, 403, № 68 бракує рядків 1—7, проте більш розвито рядки 8—17; замість „Волошина“ — „Турчина“. Пор. *Гиндичь* II, 1, № 687. У *Гоголя*, 389, № 182 — уривок. В контамінації з відомою піснею: „І думить і гудить...“ — в російському варіанті *Овсянникова*, № 294.

№ 295.

1. Ой колы я прудыуса любыла, любыла,
Не одна я черевичьки зносила, зносила,
Цуръ тебе прудыусе,
Пекъ тебе прудыусе,
5. [Сама себе] дивуюся, сѣ прудыусомъ цѣлююся. 2.
* * *
[Ой приѣхавъ] мой миленьки у ночи, у ночи,
[Заставъ меня сѣ] прудыусомъ на печи, на печи;
[Ц]уръ тебе прудыусе,
[Пекъ] тебе прудыусе
10. [Сама себе дивуюся сѣ] прудыусомъ цѣлююся. 2.
* * *
Ой кто тебе мой миленьки и сказавъ, и сказавъ,
Що у мене прудыусъ нечевавъ, нечевавъ?
Цуръ тебе прудыусе,
Пекъ тебе прудыусе,
15. Сама себе дивуюся, сѣ прудыусомъ цѣлююся. 2
* * *
Наѣхали Москалики и Донецъ, и Донецъ,
Дали мне два рублика на танецъ, на танецъ,
Цуръ тебе прудыусе,
Пекъ тебе прудыусе,
20. Сама себе дивуюся, сѣ прудыусомъ цѣлююся.
* * *
И копѣчку на горѣлочку, и шажокъ на медокъ,
Щобъ у меня молоденькой не болѣвъ жовотокъ,
Цуръ тебе прудыусе,
Пекъ тебе прудыусе,
25. Сама себе дивуюся, сѣ прудыусомъ цѣлююся. 2.

2. Повинно бути: не одни? 5—9. відновлено. 10. собі.

Спер. (18, № 2): 8 співан. 1779-1819 рр. Далі: *Закр.* 108. № 154, *Лис.* збірн. . . для хору, X, № 109. У лубочн. спів. дуже часто: 1) Тексти: *Закр.*, ВВВНБООв¹⁴ дають різні комбінації з 3-4 строф; найсуцільнішу та з боку логіки найзв'язанішу комбінацію дає Ов¹⁴. Текст *Лис.* додає до цього ще одну строфу, яка не має такого тісного зв'яз-

ку з сюжетом пісні. 2) Тексти SFB контамінують даний сюжет з новим про непокірну жінку, що не хоче працювати. Інші — КНПв більш менш скорочують цей текст; 3) Наш спів. дає 1, 4 та 5 строфи зовсім нові; 2 останні, мало звязані з піснею. Перша група — це, очевидночки, оснiвне зерно пісні; останні — її пізніші наростки. Далеку варіацію дає спів. К, 90.

Прудіус, Прутивус за *Закр.*, II, 494; *Грінч.*, 493— „Усач“. Іноді й ширше: „... так и зиркае, деб москала знайти, або инчого прудіуса“ (*Тобіл.*, Найм, III, 7). *Шаховської* у своїй опері „Каз. Стихотв“. (I, 2) надав цьому слову значіння ймення особового, розуміючи його, як імення для старої грубої людини. Напевно Шаховської знав цю пісню із старих співанників: сп. Д. — дає текст за Шаховським.

№ 296.

1. Охъ, дале бо не хочется, Коло печи ворочиться, Да въ тоненькой сорочицѣ И въ рубковой наметицѣ. 5. Мой старый мужъ за пичькою Кахи, кахи, кахи, кахи; А я млада съ милесенькимъ Хихи, хихи, хихи, хихи; Чи ты стар, чи не дюжь, 10. Иль экое лихо, Я чешуся, копошуся, А ты лежишь тихо, Подушечка, подушечка, Да ты пуховая, 15. Молодушка, молодушка, Да ты молодая: Ково люблю, ково люблю, Тово поцалую. Пуховую подушечку 20. Тому подарю. Ахъ! ни душечки, Ни подушечки, Ни той рѣчи,	Съ кѣмъ спать лечи. 25. Пошолъ Петрокъ въ чеснокъ, А Улька въ цыбульку, А вотъ тебѣ Петрачокъ, Солодненькой чесночокъ, Натко тебе Улька 30. Горькая цыбулька. Не хочу я у тебе брать. Отвѣчала Улька: Мнѣ нельзя тебя любить, Ибо ты старенекъ, 35. Ты Русинъ, ты жъ Русинъ, А я Католичка, Ты великъ, ты великъ, А я не величка; Ты въ ботахъ, ты въ ботахъ. 40. [А я в]ъ черевичкахъ [А каза]къ ей говоритъ [„мил]уйся панья [Люблю т]ебя паче себя, [Хоть ты] Католичка; 45. Люблю тебя больше, Что ты не величка.

1. . . . . далєбі.   10. . . . . чи якое лихо?

Акад. *Сперанський* (стор. 20, № 19): 3 співанники 1791 — 1812 рр. Пісня тільки на половину українська, великорусизмів у ній дуже багато. Наприклад, рядки:

Подушечка, подушечка
Да ты пуховая
. . . . .
Ково люблю, ково люблю
Тово поцелую. . . . .

мені довелося чути од дівчат Пугивльського повіту, на роботах в економії Лебединського повіту на Харківщині. Можливо, що це взагалі поширена формула. Дивись: *Овсянниковъ* 82, № 11; 100, № 12. У *Гнєдича* II, 1, № 565, стор. 41-42 надруковано коротеньку пісню, яка відповідає рядкам 1-9 нашої. Виходячи з цього, а також з аналізу композиції пісні, можна прийти до висновку, що в нашому тексті з'єдналися 2 пісні: одна українська друга великоруська з подібними метрами та мотивами.

№ 297.

1. Три дни спавъ 2, спавъ три години,
А всежь съ материной лихой причины, 2.
Казавъ мене мой богатый погнати козы,
Въ зеленую дуброву, въ густыя лозы;
5. Кинуся, порвуся, простру оченьки,
Гляль я, гдижь козы; ахъ! нема козанки.
Скочу я, скочу до лѣса,
Чи низъ ели козонка волки до бѣса;
Скочу я, скочу сюды не туды,
10. Назадъ ся вертаю, незнаю куды.
Ахъ! вижу, вижу, здалека вижу,
Здалека вижу подъ сосною лежить;
Чи не мояль козанка тамъ заблудила,
Ажь мене хшпотамъ такъ навалила.
15. Ай бачу, бачу дивчину спрячу,
Радъ бо я збудити, лядва не пряцу;
Стянувь я за бѣлы рученьцы,
Открыла дивчина черны оченьцы,
Кричала, хаила — яжь неважалъ,
20. Поколь я личико не нацѣловалъ.
Дай Боже до вика козанку пасти,
Щобъ мене тако грубы напасти;
Дай Боже до вика козы убыти,
Дабы ся зѣдивчамъ такъ не любити.
Охъ, моя! охъ, моя! доля лихая.
26. Гдижь моя дилася коза рябая?

3. Може, мій батько? 6. де-ж. 8. Замість: чи не з'їли козоньку. 14. ? 15. спячу?
16. ледве не пряцу? 22. Може: такі губи напасти? 24. дівчатами.

Сперанський (2), № 20) — з збірники. У другому рядку бачимо „матерой“ — менш певний текст. Майже самостійний варіант до цієї пісні зустрічаємо в «Русалці Дністровій» (Гр. № 78) в відділі „Старина“ (ст. 119); напевно — пісню взято з старого запису.

№ 298.

1. Недамъ покою, Пойду за тобою: Почто оставляешь, Совѣсти немаєшь, 5. Пріятель и друже. Ахъ! какъ присягался, Бога небоялся, Что будешь мнѣ вѣрнымъ, А не лицемѣрнымъ; 10. Все то отмѣнилось: Чи я не вродлива, Чи я не чернобрива, Чи яжь не молода, И панскаго рода. 15. Оглянися друженько, Что мя укоряешь,	Сама тое узнаешь. Какъ мнѣ тебя взяти, Что могу я знати? 21. Явивши евой недостатокъ Ты и сам признаешь, Когда совѣсть маешь; Тѣ канцеляристы, Что писали листы, 25. Такъ мнѣ учинили. А я молодая, То не разсуждая, [О]тписи давала, Совѣсти незнала, 30. [Всѣм]ъ вѣрила равно; [Вотъ те]бѣ наука, О серденьку мука;

- Знай, какъ поступати,
Не многимъ внимати,
35. Но единого зчати,
Будеть, тебѣ листовъ,
А канцеляристовъ,
Да дѣль треба много,
Безъ тебя убого,
40. Ты бывай здорова;
А для комплементовъ,
Взыскуешь студентовъ,
Онѣ добре знаютъ,
И не ошукають,
45. Какъ наша братья.

14. Не панського рода? 17. самъ? 32. Треба: А.

Сперанський (23, № 54): з збірки 1780-1819 рр. Окрім цього, зазначає її *П. Житецький* у співаннику, про який я згадую (на стор. 152, прим. 1); там з пісні наведено тільки 12 рядків, які відповідають 22-28, 39-44 нашого тексту.

Вірша ця являє діалог, у значній мірі зіпсований.

№ 299.

1. Ой! прїїхаль мой милинькой съ поля,
Плаче, плаче, у оконочка стоя:
Гой, бѣдная голованька моя!
Що се занедужила да миленькая моя,
5. Ой! умру, я умру, мой миленькой, умру!—
Изруби мене дубовую труну;
Надень на мене тонкую сорочку,
Схвой мене въ вишневомъ садочку,
Высыпай на мене высоку могилу;
10. Посади на ее калину, малину,
Ой тутъ будетъ загуле летати,
Рано и вечеръ будетъ вона куковати.
А мени буетъ веселенько лежати.
Мой миленькой по садочку ходить,
15. Малое дитя за ручиньку водить.
Гой, устань, ты устань, милая моя,
Расплакалось да дититка твоя.
Не хай плаче, да кари очи будутъ,
19. Вона меня у вить свѣй забудеть.

4. твоя? 6. зроби. 8. вишневому. 11. зозуля? 17. дитинка.

Єдина в нашому співаннику пісня, якої нема в відомих акад. *Сперанському* старих співанниках і в новітніх лубочних. Етнографічні записи: *Метлинський*: 265-272 — 7 варіантів; *Чуб.*: V. 365, 367, 782 № 716, 720, № 359 — 7; *Лисенко*, вып. VI, № 6; *Гнѣдич*: II, 1, № 702, 705; *Дикарев*, Вор. Сб. 306; Харк. Сб. VIII, 556. *Новицький*, Сб. X. И.-Ф. О, VI, 2, стор. 143; *Рудченко* XXXI, 2; білоруські — *Довнар-Запольський*, № 529, *Романов*, I, 6, № 14. Життя цієї цікавої побутової пісні заслуговує окремої розвідки. Освіне її зерно — передчування смерті жінкою, бажання, яке вона висловлює що-до свого похорону, та важке становище удівця з дітьми (в деяких варіантах він бере нову жінку). Різні варіанти розвивають окремі мотиви, які знаходяться в пісні Чоловік замислюється, що було причиною жінчиної хвороби: може його побой (Дикар., Ром., X, Сб.). Жінка радить чоловікові, що робити з дітьми: щоб вони не плакали: найняти мамку (Гнѣд., № 702), бавити їх (Гн., № 755), одружитися вдруге (Метл., Гадяч). В деяких варіантах жінка має призру на чоловіка: вона передчуває, що чоловік її не любить і бажає їй смерті [Zw. A. Kr, VIII, (39)]; її смерть тільки містифікація, щоб вивідати справжнє відношення до неї чоловіка — *Гол.* II, 469, № 1.

Цікаві ті пісні, які ускладнюють осівне зерно сторонніми йому мотивами. Варіант Нов. переносить в обстанову сватання; у Рудч. та Дов.-Зап. — пісня йде вже не з уст жінки: про смерть думає чумака, який занедужав у дорозі.

№ 300.

1. Ишовъ козакъ с Дону,
И съ Дону до дому;
Съль надъ водою
Белы руки моетъ,
5. Очи протираетъ,
Долю проклинаетъ:
Доля моя, доля,
Чомъ ты не такая,
Якъ чїя другая;
10. Що люди не робятъ,
Да хороше ходятъ;
А я за робляю,
Ни чего не маю;

- Що за гойную
15. И то прогуляю.
Найму я музики:
Грайте музики, грайте;
Отъ села до села
Музики играютъ, —
20. Миѣ люди лаютъ,
Отзовется доля
По тый боль моря.
Казаче, бурлаче,
Не проклинай долю,
Доля твоя, доля
26. Якъ и чїя другая.

19. Замість — мене.

Спер. (22, № 50): 4 співанники 1806-1819 рр. Всі варіанти цієї дуже популярної пісні поділяються на 3 групи: 1) Найкоротший у *Котляревського* (Нат.-Полт., I, 8) і слідом за ним спів. К. Інших варіацій: X. Сб. XI, 460, сп. ВГ. В усіх піснях цієї групи ми бачимо тільки скаргу долі. 2) Доля дає більш-менш поширену відповідь: наш збірн., *Даниловъ*, 54, № 41; *Макс.*, 1834, 170 № 39; *Чуб.*, V, 478, № 67; X. Сб., XI, 466; VIII, 158; співанники LBВОВZPFRBUTADХОВ²; всі ці тексти одрізняються тільки невеликими одміними. Оригінальніші ті тексти, які переносять нас у чумацьке життя: збірн. Д. М. Щербаківського, № 502, див. нижче; *Чуб.* V, 1042, № 1065. Знов інакші — *Щепотъев*, № 23. 3) *Закрев.*, 73, № 103; *Бігдай*, IX, № 324 — дають окрім поширеної відповіді долі детальніший малюнок життя щасливої людини. В уривку QOV¹⁴ — пісня позбавлена діалогу.

№ 301.

1. Силь день молотила,
Чехъ, Чехъ за робила;
Сама соби дивовалась,
Що зъ Ляшейкомъ прогуляла.
5. Ни жаль миши гроши,
Бо Ляшекъ хорошій;
Ручку въ ручку притискае,
Сердце съ сердцемъ розмовляе.
Колибъ все я стратила,
10. А зъ Ляшинькомъ бавила:
Ляшикъ любый, Ляшикъ милый,
Зъ Ляшкомъ пийду до могилы,
Якъ въ день, такъ въ ночи
Ляшекъ милый предъ очи.
15. Ляшекъ милый, Ляшекъ любый
Зъ Ляшкомъ пийду погуляю.

- Цуръ, пекъ, чиловику
Геть, прочь ты мужику
Вечераты не готую
20. Силь разъ Ляха поцьблую.
Силь день робить буду,
Таки Ляха незабуду,
Еще Чехъ зароблю,
Таки Ляшка требаблю.
25. Пусти мене мати,
Пусти погуляти;
Гуляла я вчора
Съ утро до вечера.
Веѣ Ляхи на дворѣ,
30. Ая съ однимъ въ окоморѣ,
Ручку въ ручку прижимала
Сердце съ сердцемъ козмовляла.

В тексті друкарська помилка: розмовляла.

Спер. (23, № 52) — 3 збірники 1810-1819 рр. Наш текст дає новий варіант до тих, які відомі в інших збірках. Тільки в ньому навпроти мужикові ставиться лях, а не

козак. Але й узагалі тільки рядки 1—12 спільні обом. Типовий для всіх запис — це текст *Закревського*, 12, № 3; небагато одмін од останнього у *Вігдая* V, № 97, в співанниках МРКБГП. Нову варіацію дає Климов, № 79: 15 рядків ідуть за *Закревським*, далі нова деталь: „Геть прочь, вся родина, и мужь и дружина . . .“.

№ 302.

1. Ой послала мене мати Рыбы куповати, <i>Хизи, ахсо, рыбы куповати,</i> Ая рыбы некупила,	Сподевайся, панья матко, Альбо сына, альбо дочьки: Коли будеть сынокъ, 15. Будеть онъ дьячекъ; Коли будеть дочька, Будеть она швачка; Коли будеть сынокъ, Будеть козачекъ, 20. И nebudeть швачка, А будеть козачка.
5. Вь школу заблудила. Да задавь же мнѣ тамъ Школяръ велико обецадло; А я того невыучила, Ажъ личико зблекло.	
10. Наварижь ты панья матко Съ перцемъ поливочки;	

3. Очевидячки рефрен. 10. Навари-ж.

Сперанський (23, № 55): 3 співанники 1780—1819 р.р. *Чубинський* V, 1188, № 3 дає новий варіант, в якому тільки рядки 1—2, 4—5 збігаються з нашим текстом. Останні досить детально розвивають той самий сюжет. Окрім цього, інакший текст *Чубинського* (V, 175, № 357), який починається: «Да веліла мені мати Тонку пряжу прости» — дає подібний варіант: замість праці — у дочки думки про гостя, який її „на ночь пудмовляє“.

№ 303.

1. Самъ я не знаю, Що чиянти маю, Чи мнѣ женитися, Чи вь ченцы постригтися?	Добра рѣчь жена, Колибъ только она Бога мовляла, Хлиба заробляла,
5. Прошу мя порадте. * * *	25. Всегда мнѣ помогала. * * *
Прошу дѣвоньки, И у васъ у довоньки. Дайте пораду, И сердцу отраду	А не ленилась, Всегда трудилась, Чимъ бы мы дѣти Могли пріодѣти,
10. Якъ на свѣтѣ жить. * * *	30. Чтобъ не померли. * * *
Начнутъ быти Жена и дѣти. Мысли покойны, И всегда пристойны,	А бо то лихо, Звыкли жинки тихо, Въ лежку лежати, А ничимъ недбати,
15. На чужихъ не взглянешь, * * *	35. Только потяготись. * * *
Якъ оженюся, То всѣмъ закурюся; Треба купити Начовки и корыто,	А такъ тоєю, Лежнею своею, На день уснѣтеъ, Во мужъ одуреетъ,
20. И про запасъ колюску. * * *	40. Хотъ бы былъ философъ.

Сперанський (стор. 23, № 56): 3 співанники 1780—1819 р.р. Ця вірша — літературне оброблення побутового мотиву, який знає і народня пісня. Див. *Żegota Pauli*, 185, № 1 — *piesń do tańca*:

I sam niewiem co mam robić,
Czy się żenić, czy tak chodzić.
I sam niewiem co mam robić,
Czy wędrować, czy się żenić
Wędrował bym — późki bola —

Ożenić się: cierp niewola
Jedno woła: tatu, tatu,
Drugie woła: daj mi papu,
Trzecie woła: daj mi chleba.
A mnie żony niepotrzeba.

№ 304.

1. Велѣла мнѣ мати
Зеленъ ячмень жати:
Жни, жни, моя Дуненько,
Жни моя серденько.
5. [Жм]еню нажала,
[У ме]жи лежала:
[Жни], моя Дуненько,
[Жни], моя серденько.

[Вѣ]никъ нажала,
10. [Къ] сердечку прижала:
Прижми, моя Дуненько,
Прижми, моя серденько.
Ячменное зернечко,
Уколело въ сердечко:
Терпи, моя Дуненько,
16. Терпи моя серденько.

5—10. Обірвано.

Відома акад. *Сперанському* (№ 38) в 9 збірках 1780—1827 р.р.; акад. *Перетц* знає її в 3 рукописних збірках (Изсл. 287 і 291, прил. 123). Новіші записи — *Закревського*, 110, № 166; *Головацького*, I, 331, № 170; співанників: FQSOB — дають майже однаковий текст; він небагато одмін має од нашого тексту, який можна вважати за оснiвне зерно цієї пісні.

Вілор. варіант — коротенький *Романов*, I, 1, № 148.

№ 305.

1. Челомъ бью панове Люблине,
И вамъ мещанки Любянки,
Да и вамъ же дивки чернобривки:
Чи знаете мене: бо я Пилигримъ старій,
5. Въ городахъ Грецкихъ довольно бывалый.
Греки говорятъ да вси они въ носъ,
То ихъ привѣтство антрофосъ колосъ:
Бо вы того не будете знати,
Такъ лебше по просту буду мовляти:
10. Дайте горилки, налейте мнѣ торбу,
Положу я ея на моемъ горбу,
Иду такъ до Риму, гдѣ ея немають,
И только едину воду потягають:
Бо такъ-то намъ нудно горилки не пити,
15. А мыжь коханка безъ тебя неможемо жити.

7. ἄνθρωπος καλός. 10. Зіпсовано. 11. Моему.

Спер. (№ 72) — тільки в „Собр.“ Чулкова-Новікова 1780 р. з трохи зіпсованим звертанням: „попове-мѣщане“. Звертання „попове-мѣщане“ читаємо ми й у шкільній декламації (*В. Перетц*», Къ історіи польск. и русск. народ. театра — Изв... і відбитка Спб., 1904, 24). Пилигрим, каже акад. Перетц — „этотъ герой интермедій давно отлился въ опредѣленный типъ; встрѣчается онъ въ вертепномъ дѣйствіи, а также и въ польской интермедіи еще въ первой половинѣ XVII в. Пилигриммы обычно выступаютъ лгунами въ разказахъ о своихъ путешествіяхъ“ (ib. Спб. 1905, 45).

№ 306.

1. Переходомъ въ чистомъ полѣ завітлы Волошки,
А якъ тебѣ полюбивъ, що румина трошки,
Гей, перестань ты до мене ходити,
Мене молодую съ розума сводити.
5. Якъ не перестану, поколь не достану,
Румянаго личка, хорошаго стану.
Якъ маю перестати, когда люблю тебѣ,
А тыжь моя сердонько пусти мене до себѣ.
Якъ мене пустити, мати ключи маєть,
10. И великимъ замкомъ двери замыкаеть:
Вскрала ключи у матери, мати не почувла,
А своего миленькаго до себѣ кликнула.
Ахъ! ты, мой миленьки, утѣшь мою душу;
14. Що ты подиктуешь, то чинити мушу.

Сперанський (№ 57): 3 співанняки 178)—1819 р.р. Найстарші тексти — в рукоп. зб. Моск. Синод. Бібл. (*В. Перетцъ*, Изв., 1907, I, 161), та в так само рукописному співаннику *М. Грушевського* (З. Н. Т. ім. Ш. у Львові, XV, 22). В обох текст починається з рядка 3 нашого і в загальному відповідає йому. Окрім того, у Грушевського він має й продовження, де розповідається про наслідки одвідування „миленького“. Новіков дає майже тотожний з нашим текст (*Перетцъ*, Изсл., 175—176). З незначними одміними (без рядків 13—14 нашого тексту) надруковано цю пісню у *Чуб.*, V, 136, № 289; по рукоп. збірнику Кулша у *Закр.*, № 52. Також і в спів.: DOBBvQZ; цікаво, що ці останні тексти майже до слова збігаються з тим, який надруковано у Чубинського. *Гнюдичъ*, II, 2, № 277, знає в народній традиції роменського повіту пісню, що починається: „перейшли ми чистое поле, завітлы волошки“. *Гоголь*, 202, № 15 — невеликий уривок.

Костомаров (VIII, 530) зазначає, що волошки, що їх народня творчість зараховує до любовного зілля, рідко зустрічаються в співах. Як приклад, він подає рядки:

Ой у поли, въ чистомъ поле зацвѣли волошки,
Полюбивъ тебе дивчино, що чернява трошки.

IV.

У своєму переліку акад. Сперанський зазначає видання збірника Прача-Львова р. 1790 і пізніші: 1802, 1805, 1806, 1816 рр.¹⁾ Проте, в коментаріях до окремих пісень він покликається тільки на перше видання. А. Пальчиков у передмові до новітнього суворінського видання збірки²⁾ вказує після 1-го тільки 2-е видання: р. 1806 — доповнене і р. 1815 — передрук 2-го. Видання Суворіна, повторюючи 2-е, є таким чином вже 4-им. Для українських пісень воно має особливий інтерес: їх у ньому не 6, як у вид. 1790 р., а 15 (№ 135-150). Порівнюючи до збірн. 1800, нових — 9³⁾.

Збірник Прача-Львова цікавий не тільки кількістю українських пісень, але й тим, що тії пісні, які ввійшли до нього, записані з голосу

¹⁾ стор. 14, № 3.

²⁾ Русскія народныя пѣсни, собранныя Н. А. Львовымъ. Напѣвы записаль и гармонизоваль *Ие. Прачъ*. Изд. Суворина, Спб. 1896, стор. V.

³⁾ Цікавих одмін порівнюючи до зб. 1800 р. нема.

аматорів та родичів, які весь час співали в домі Н. А. Львова¹⁾. Проте, я, на жаль, не можу подати самих текстів пісень. Другого видання 1806 р. в моєму розпорядженні немає, а в передруку його, згідно з спостереженнями акад. В. Перетца пісні „напечатаны не только съ исправленіємъ грубыхъ грамматическихъ ошибокъ, но и съ прибавленіємъ новыхъ“²⁾. Мушу тому обмежитися тільки вказівками на початок пісні³⁾ і бібліографією варіантів.

У збірнику Прача-Львова в трьох його останніх виданнях українські пісні займають VI-ий, останній відділ⁴⁾. У коротенькій передмові ми читаємо: „Свойство малороссійскихъ пѣсень, ... и напѣвъ ихъ совсѣмъ отъ русскаго отличенъ. Въ нихъ болѣе мелодіи, чѣмъ въ нашихъ плясовыхъ; но не видно ни одной армонической малороссійской пѣсни, которая бы равнялась съ нашими протяжными⁵⁾. Употребленіє съ давнихъ временъ бандуры между малороссіянами способствовало усовершенствованію ихъ пѣнія“⁶⁾.

Переходжу до самих пісень.

№ — 135 див. нижче, збірн. Д. Щербаківського, № 691.

№ — 136 див. вище, зб. 1800 р. №№ 291.

№ — 137 Чито тая Кулина

Живе край дороги,
А въ Кулины бѣло лице
И черныя брови; 2.

Акад. *Сперанський* не знає цієї пісні. Відома в співаннях MDSX. Текст їх збігається з Прачем у рядках 1-35; 36-55 механічно приєднано з відомої пісні (див. вище № 283).

¹⁾ Пальчиковъ, стор. XIII.

²⁾ Исслѣдованія... I, 291-296.

³⁾ Зазначати пісню тільки першими її рядками не завжди річ певна: часто пісня починається однаковим заспівом, який вводить у різні сюжети. Обмежуся небагатьма прикладами. Після відомих рядків: „Ой під гаєм, гаєм, гаєм зелененьким“ 1) найчастіше продовження — це: «Там орала дівчинонька воликом чорненьким». Але, окрім того, зустрічається: 2) «Брала дівка льон дрібненький» — *Чуб.*: V, 359 № 703; *Кс.*: № 336; порів *Чуб.*: V 496, № 108; 3) «Ой там ходила мила зъ миленькимъ» — *Чуб.*: V, 631 № 238, порівн *Zw. A. K.*, VIII, (198); 4) «Помандрував в чисте поле козак молоденький» (I, № 39); 5) «Там стояло хортвице с своими хортами» — *Дем.*: II, № 245; 6) «Ой за лисом темненьким, ой там грає козак Нечай» — I, № 109. 7) «Плыве Дунай чистой да быстренькій» — *Гоголь*, 235, NCLXXXVI. Або знов після рядків: «Ішов козак з дому, з дому до Дону...» окрім того, що ми бачили 1) в збірн. 1800 р. № 300, маємо ще й інші пісні: 2) *Зварн.*: № 104; 3) *Гнѣдич.*: II, 1, 357, № 829; і багато інших прикладів можна-б ще навести.

⁴⁾ Попередні відділи: I „хороводныя“ (10 №№); II „Плясовыя или хоровыя“ (60 №№) III. „Протяжныя“ (48 №№); IV. „Свадебныя“ (10 №№); V. „Святочныя“ (6 №№).

⁵⁾ Складачі збірника поділяють російські пісні по роду музики на: 1) „протяжныя“, або „армоническія“ — „минорныя“ та 2) „плясовыя“, або „мелодическія“ — „мажорныя“ — стор. XV.

⁶⁾ стор. XVII.

№ 138 — див. вище № 293.

№ 139 — Щука рыба вь мори гуляе доволи,

А я молодь на чужини, да не маю доли. . . . .

Акад. *Сперанський* (№ 27) — 2 співанники 1799—1812 рр. 1) *Максим*. 1834, 164, № 27 дає майже такий самий текст, а за ним і співанники ХМС. *Чуб.*: V, 941, № 20 дає текст Максим., вставляючи заспів: «О вижду я, вижду на гору крутую, та гляну я, подивлюся на воду биетрую». 2) спів-и КЛ розвивають такий самий сюжет з незначними доповненнями. 3) спів. RNTU дають текст нашого збірн. = 10-24. 4) Етнографічні записи з Білоручини дають рекруцькі варіації цих самих пісень; кінець збігається з рядками 10-24 — *Булгаковский*, 140; *Бычко-Машко*, № 16.

№ 140 — див. вище, № 294.

№ 141 — „ „ № 283.

№ 142 — Ђхавь козакъ за Дунай,

Сказавь: дивчина, прощай,

Акад. *Сперанський* (№ 60) — 15 збірників 1812—1827 рр. Цій пісні присвятив окремий розділ у своїх розвідках акад. *В. Перетц* (Изв... 1903. I, 104-110). Пісню цю склав Климовський, український письменник XVIII-го віку (див. *В. Срезневский*, *Климовский-Климовъ*, „козакъ-стихотворецъ“ — Сб. Х.И.-Ф. Общ. XVI, 509-546). На думку акад. *В. Перетца*, пісня була відома в народній традиції в двох варіантах — в 4 та 6 строф. З 1806 р. її зафіксовано у Прача, пізніш — у Шаховського („Козакъ-Стихотворецъ“, д. I. я. 1) майже в такому самому тексті. Етнографічні записи та дубочні співанники знають її з різною кількістю строф (иноді порядок їх переплутано): 4 — *Прач*, *Голов.*: I, 563, № 3. 5 — *Арт.*: III; 6; *APQ*. 6 — *WO*, 231; *Максим.*: 141; *Голов.*: I, 129, № 81; *Щеп.* № 83; співанник, зазнач. акад. *В. Перетцом*, 103; 7 — *Закрев.*: № 27; *Чуб.*: V, 291, № 576; *Дем.* II, № 139, співанники NMDBOBОВ³ОВ¹⁴N; Легасов (див. *Перетц*, 119). Єсть і уривки в 3 строфах — спів-и ХКЖ; окрім цього, акад. *Перетц* зазначив і велику ампліфікацію цієї пісні — до 24 строф (див. 107).

№ 143 — Вь славномь городѣ Переяславѣ

Да покопали танцы¹⁾,

Ишовь козакъ оть дѣвчины

Да не кь вечеру вранцѣ.

Акад. *Сперанський* цієї пісні не знає. Єсть вона в рукописному альбомі Іщенка (К. Ст. 1889. II, 494) — побутова пісня з відбитками історичних подій.

№ 144 — див. вище № 292.

№ 145 — „ „ № 295.

№ 146 — „ „ № 289.

¹⁾ Напевно „панці“.

- № 147 — Ой! на грець білий цвить
 Да вже опадає,
 Любивъ козаць дивчиноньку
 Да вже покидає; 2.
 Нехай покидає,
 Як самъ соби знає;
 Щасливая дороженька,
 8. Куды винь годає. 2.
 9. Ой! пидъ гаємъ, гаємъ,
 Гаємъ зелененькимъ...—відома пісня до р. 28-го.
 29. Ой; вийду я, вийду я
 На гору крутую,
 Туды сюды згляну
 На води быструю: 2.
 33. Щука риба грає
 Дай та пару має;
 А я бідный, біднесенькій
 36. Пароньки не маю! 2.

Акад. *Перетц* (Изсл., 291) зазначає цю пісню в рукоп. збірн. поч. XIX в. Акад. *Сперанський* цієї пісні не знає. Вона являє цікавий зразок контамінації декількох сюжетів; через те порушується композиційна суцільність оснiвного зерна — відомої пісні (рр. 9-28). В такій формі — попури — пісня не відома по інших записах. Етнографічні тексти починаються з рядка II і дають невеликі варіанти. Див: *Закр.*: № 47; *Артем.*: I, № 5; *Чубинський*: V, 1819, № 19; *Бессараба*: 86, № 3 — *Лоначевський*: 112, № 39. Те саме майже й по всіх співанниках: *DSPTURQBZOVBJLPOB^eX*. В інших текстах бачимо різні поширення — *Гнзд.*: II, 1, 93 № 668; *Дикар.*, 304-305, *Х. Сб.*: XI, 397 і особливо *Вігдай*: V, 167. Пісня ця проявила особливу здатність до ампліфікації.

№ 148 — див. вище № 287.

№ 149 — Да просивъ мене Горасимъ, Горасимъ, Горасимъ, Горасимъ.
 Щобъ я пишла граты зъ нымъ, граты зъ нымъ, граты зъ нымъ,
 граты зъ нымъ;

А я Горасима не люблю, не люблю, не люблю, не люблю,
 И граты зъ нымъ не пійду, не пійду, не пійду, не пійду...

Акад. *Сперанський* (№ 61) знає цю пісню в співаннику 1812 р. З невеликими одніями зустрічаємо її в сп-ах DLRZ. Останні рядки (11-18) — уривок з уміщеної у *Гоголя*, 243, № 34 пісні; порівн. у Трутовського (див. вище, стор. 168, № 13). В варіанті сп. Пв. ці останні рядки значно розвилися.

№ 150 — див. вище № 281.

Які підсумки можна зробити що-до оригінальності та що-до змісту цього збірника?

Перше його видання внесло до українського репертуару співанників 3 нові пісні (№ 6, 2, 1; в 2-ому вид: № 148, 144, 176); друге — знов дало 6 (№№ 135, 137, 142, 143, 147, 149). З них деякі (№№ 148, 142) і далі іноді повторюються в пізніших співанниках.

Три тексти (№№ 137, 143, 147) не відомі акад. Сперанському; для № 143 я взагалі не знаю більше друкованих паралелів; інші два теж не повторюються в етнографічних збірках. Що-до лубочних співанників, то в них ми не знаходимо паралелів тільки для зазначеної вище під № 143; очевидно, репертуар Прача прийшовся публіці до смаку, хоч і не так, як репертуар із збірника 1800 р.

Цілком зрозуміло, що в цьому співаннику віршів так що й зовсім немає; його пісні записані з голосу; а таких віршів, які набули популярности романсу (напр. «Чи яж кому виноват...», зб. 1800 р. № 145), було небагато. Мало й пісень-фавль (№ 136, № 150); більшість — побутових (№ 138, 141, 143), чи побутово-ліричних: мати, яка чекає на сина (№ 139); син, що в подорожі згадує свою матір (№ 146), розставання (№ 142, 144); дівчина, що хоче вийти за-між (№ 137, 140).

Що одрізняє цей збірник — це наявність пісень-попуррі (№№ 135, 137, 147, 149), в яких в-одно з'єднано скількись сюжетів, може на підставі подібних узагалі метру та мотиву. Захоплення музичним боком пісні в верствах, що не знали української мови, багато сприяло отакій деформації пісні.

V.

Останній збірник, який я маю на меті розглянути — знайомий мені тільки в уривку, приблизно рівному $\frac{1}{2}$ всього видання (стор. 421-836). Ця частина в відомому мені примірнику¹⁾ зберіглася досить добре та не нагадує цим зачитаного примірника зб. 1800 р; навіть написів ніяких немає. На першій сторінці уривку читаємо: „*Новий всеобщій тьсенникъ часть IV*“. Нижче, на тій-таки сторінці надруковано й пісню № 445; сторінка 674 закінчується рядком: „Конецъ пятой части“; з сторінки 675 починається „*часть VI*“ (п'ятої не зазначено): „Театральныя арии, пѣсни и хоры, изъ новѣйшихъ и лучшихъ оперъ, какъ то . . .“; далі перелічено заголовки 38 опер.

Показчики Сопікова та акад. Сперанського не дають нам нічого, що-б нагадувало цей збірник. Єдиний критерій для зазначення *terminus, post quem*

¹⁾ Власність Дан. Мих. Щербаківського, якому я за його ласкавість щиро вдячний.

було надруковано цього співанника, можуть бути заголовки опер на стор. 675. Найпізніші з них — „Жидовская корчма“ 1817 року¹⁾. Можна гадати, що й *terminus, ante quem* не далекий од цього часу: весь інтерес таких співанників був у свіжості та новизні його матеріалу. Тому, як час видання збірника можна прийняти кінець 10-х років, або початок 20-х XIX століття.

Склад збірника подібний до сп. 1800 р. Головна одміна змісту — надзвичайна повнота театрального матеріалу. Починаючись з № 695 (стор. 676), він обривається на № 1010 (стор. 836)²⁾. Цей матеріал має свою історично-літературну вартість: не всі опери, які були виставлені на сцені, мали друковані видання, хоч і набували іноді великої популярності.

Характерна для цього збірника наявність (не завжди) підзаголовку, в якому переказується зміст пісні та її мелодія. „Въ сей пѣснѣ изъясняется, что любовникамъ ночи пріятнѣе дней. Голосъ съ томністю нѣжнѣй“ (№ 457); іноді називається й автора: „Пѣсня счастливаго любовника, который достигъ своихъ желаній. Сочиненіе князя И. М. Долгорукова. Голосъ изъясляющій восклицаніе“ (№ 495)³⁾.

Українських пісень не озмислено як окремих жанр; вони не становлять окремого розділу і розпорошені без жадного ладу. В 4-ій та 5-ій частинах їх — 17; окрім того, деякі уміщено серед театральних арій⁴⁾.

Що-до цілоти текстів, то ми бачимо те саме, що і в збірнику 1800 р.: деякі збереглися більш-менш гарно, в деяких мову попсовано⁵⁾.

Зміст пісень цього співанника небагато одрізняється од зб. 1800 р. Два вірші — про кохання (№ 651), вагання про шлюб (№ 692), дві історичні пісні (№№ 577 та 578)⁶⁾. Більш поширена група жартливих пісень-фабль; вони всі в тій чи іншій мірі трактують про примітивні форми кохання (№№ 495, 497, 498, 499, 501), або про наслідки його (№№ 497

¹⁾ В. *Морковъ*, Историческій очеркъ русской оперы съ самого ея начала по 1862 г. Спб. 1862, 65: „Удача отъ неудачи, или приключеніе въ жидовской корчмѣ, соч. Семенова, музыка Ленгарда. Имѣла успѣхъ и долго держалась на сценѣ“ — пор. П. *Араповъ*, Лѣтопись русскаго театра. Сиб. 1861, стор. 251. — В. *Стасовъ*, Русскія и иностранныя оперы, исполнявшіяся на императорскихъ театрахъ въ Россіи въ XVIII и XIX-мъ столѣтіяхъ. Спб. 1897, 39.

²⁾ Текст останніх 5 опер обірвано.

³⁾ Що-до українського матеріалу — див. нижче.

⁴⁾ В опері „Жидовская Корчма“ — №№ 695, 699 та 702 — дуети; в оп. „Козакъ стихотворецъ“ арії та дуети: №№ 736 — 738, 740, 743, 744, 747, 748, 750, 751 — пор. Сочиненія кн. А. А. *Шаховского*. Спб. изд. Суворина, Дешевая Библиотека № 207; сторінки 6, 8, 9, 11-12, 15-16, 17, 23, 24, 27, 29.

⁵⁾ № № 496, 499, 500, 509.

⁶⁾ З цих 4 пісень 3 ми вже бачили в спів. 1800 р.

та 501). Ліричних пісень небагато; зовсім немає пісень жіночих; два варіанти пісні про долю (№№ 502 та 690), думи козака, який згадує про родину (№ 689), заповіт чумака, який вмирає на дорозі (№ 579). Інші пісні: одна дуже відома жартлива (№ 487), дві зіпсовані, неясного змісту (№№ 496 та 500) і наприкінці пісня-попуррі, в яку уміщено чоловічу ліричну пісню (№ 691).

Спеціально літературний інтерес має „козацкая піснь про Бонапарта“, цікава своїм жанром оди-трагедії.

Як і збірник 1800 р., і цей подає мало такого матеріалу, якого-б не знав покажчик акад. Сперанського: із усіх 17 українських пісень тільки одну не вміщено в загальному списку — це велику віршу про Бонапарта. Із збірником 1800 р. цей співанник має 7 спільних; з 2-им виданням Прача-Львова тільки 2. Із усіх співанників що-до українського матеріалу збірник найбільш наближається до співанника 1819 року (12 спільних №№) — того, який надрукував найбільшу кількість українських пісень¹⁾; можливо, що наш збірник одною своєю частиною це вибірка з нього. Не знаючи певного часу видання цього збірника, не можна нічого сказати, що саме з українського матеріалу було через нього внесено в літературу співанників; проте, треба підкреслити, що кількість українських пісень його була вже відома в інших співанниках, які вийшли в світ перед ним.

Порівнюючи матеріал співанника з етнографічними записами та лубочними співанниками, можна зазначити, що тут паралелі зустрічаються не так часто, як у збірнику 1800 р. Для 4 пісень²⁾ ніяких друкованих паралелів я не знайшов; як і того разу, це переважно вірші. 5 пісень не ввійшли до пізніших лубочних збірок³⁾. Очевидячки, матеріал цього збірника не прийшовся так до смаку читачам, як збірник 1800 р.

№ 487.

1. Ой посіяв мужикъ да в полѣ ячень:
Мужикъ каже: ячень; жинка каже: гречка,
Ни мовъ мни ни словечка!
Не хай буде гречка.
5. Не хай, не хай не хай, не хай, не хай буде гречка!
Да уже той ячень вѣ полѣ зеленевся,
Мужикъ каже: ячень, и проч.
Да уже той ячень у поли взошовъ.
Да уже той ячень вѣ полѣ поспѣваетъ,

¹⁾ Сперанський, стор. 17 № 21.

²⁾ №№ 500, 501, 681, 692.

³⁾ №№ 495, 497, 577, 578, 579.

10. Да уже той ячень у поли поспивъ,
 Да уже той ячень у поли пожали,
 Да уже той ячень у кошны поклали,
 Да уже той ячень и съ поля звозили,
 Да уже той ячень и помолотили,
 15. Да уже той ячень въ солодъ поростили,
 Да уже той ячень въ пиво зварили,
 Да уже то пиво скоро и попили
 Мужикъ каже: ячень; жинка каже гречка!
 Ни мовъ мини ни словечка!
 Не хай буде гречка.
 21. Не хай, не хий, не хай, не хай, не хай буде гречка!

Дуже поширена пісня. Акад. *Сперанський* (№ 37) — 7 співанників. Різні записи етнографічні (*Чубинський*, V, 682 № 286; *Голов.* I, 330, № 169; *Бігдай* I, 16, і в співанниках КЛАЛХЖГНОР) дають малоцікаві варіації, які зводяться головним чином до переміщення рядків.

№ 495.

1. Я тобі завѣтаю, галю моя,
 Яжъ тебе и пытаю, сердце мое,
 Что у тебя за гости були,
 Да все безъ мене? —
 5. Буль Лявчинко изъ Кракова,
 А Бравчинко изъ Львова
 А мой милый Придыбайло,
 Сердцу моему сподобайло
 Изъ самага, изъ самага Запорозя.
 10. Я тобі завѣтаю, галю моя,
 Яжъ тебе и пытаю, сердце мое,
 Чѣмъ ты гостей годовала,
 Да все безъ мене?
 Эль Лявчинко курятинку,
 15. А Бравчинко гусятинку,
 А мой милый Придыбайло,
 Сердцу моему сподобайло
 И зо мною зъ молодою лебединку.
 Я тобі завѣтаю, галю моя,
 20. Яжъ тебе и пытаю, сердце мое,
 Чѣмъ ты гостей подчивала,
 Дя все безъ мене?
 Пиль Лявчинко горелочку,
 А Бравчинко вишнебочку,
 25. А мой милый Придыбайло
 Сердцу моему сподобайло,
 И зо мною съ молодою медъ да вино.
 Я тобі завѣтаю, галю моя,
 Яжъ тобі испятаю, сердце мое,
 30. Гдѣ ты гостей спать клала,
 Да все безъ мене?
 Спаль Лявчинко на соломкѣ,
 А Бравчинко во коморкѣ
 А мой милый Придыбайло,

35. Сердцу мому сподобайло,
 Изо мною, зъ молодою на перинахъ
 Я тобі завѣтаю, галю моя,
 Якъ тобі испытаю, сердце мое,
 Якъ ты гостей провожала
40. Да все безъ мене?
 Лявчинко шляпу зняль,
 А Бравчинко руку взяль,
 А мой милый Придыбайло,
 Сердцу мому сподобайло
 Изо мною, молодую да нацѣловался
 И намиловався, якъ у саду соловей
47. Ягодъ назовався, прочь поленуль.

8. мому, див. 17-26 та инші.

Акад. *Сперанський* (№ 47) — 2 збірники. Пізніше *Гоголь*, 315, № 58. *Голов*; IV, 179-181; *Чуб.* V, 671, № 268 Г. *Квітка*, № 303. У своїй відомій статті „Порча українських народнихъ пѣсень (Кіев. Ст. 1893. VI) Драгоманов наводить цю пісню, як приклад „порчи“ в великоруському оточенні української пісні. Наш текст доводить, що, коли й можна тут говорити про таке псування, то воно ішло значно раніше, ніж про це свідчать наведені в Драгоманова записи.

Як паралель до самарської редакції цієї пісні, яку наводить Драгоманов, вкажу на дуже подібну до неї з оршанського повіту — *Роман.* I, 2 215. № 79.

№ 496.

1. Диду мій, сердце мій
 Да порада моя, да потиха моя!
 Да порада ты мене, да потишь ты мене,
 На чужой сторонѣ, при лихой годинѣ!
5. Я тобі не забуду, покиль жива буду:
 На порози нижнымъ, на покупки вышнымъ:
 А на печи прахъ, прахъ, а на полу жиръ, жиръ,
 Повежи вража бабо, чи я буду живъ, живъ?
 Ой черезъ лись, черезъ лись, черезъ бандуравку,
10. Веде старый бородатый молодую дивку.
 Дидъ иди, михъ несе
 А у миху макъ, макъ, а у руди ракъ, ракъ —
 Милый же мій раченьку, постережи маченьку;
 А я б йду в хатку, поцѣлую бабку
15. Трычы двачи разъ, трычы двачи разъ.

6. ? 7. жар? 8. Поворожи. 9. дубрівку? 13. Матіньку? 14. пйду.

Акад. *Сперанський* (№ 26) — 8 співанників; од них, очевидячки, вона й перейшла до лубочних збірок (ЖД).

№ 497.

Ой! въ зеленомъ да у лузѣ дивчина гуляла,
 Паслажъ она овечушки, да не догядѣла:
 Одного не ма ягняти!
 Пишла дивчина шукати

5. Поздно вечеромъ
 Не знай плажъ она ягнятко журилась на Бого,
 Дай нашлажъ тутъ дѣвчиненька купца молодого,
 Я не знаю чи шукати, чи вить купца утикати:
 Боюся его.
10. Не вгинай же дѣвчиненько, не боюся моя мила,
 Отдамъ тобі то ягнятко, что изъ стада сгубила,
 Не хай наша журьба згине,
 Повеселимось.
 Жартовали съ купцомъ добре, не скажу никому
15. Цѣловались изъ купчикомъ, да пишла до дому,
 На що маму намъ ягнятко,
 Будеть у мене дитятко
 Съ купцомъ гуляла.
 Ой ты Доню моя мила, що ти зробила
20. И чемужь тому купцови зубы не побила?
 Гей! не можна моя ненью!
 Прохаль дуже винъ у мене,
 Якъ же витказать?
 Сежь я пійду до судищи, купца позывати,
25. Винъ не будетъ, винъ не станеть съ дочкою жартовати;
 Не хай доньку не зымаить,
 И цъ Донскою не жартуетъ
 Поздо вечеромъ
 Хоть ты пійдешъ до судища, не боюся его,
30. Коли твоя Донька мила до сердца моего.
 Купецъ дарить, зберегаить,
 Не хай твоя Донька знаить
33. Своего купца.

6. небого? 10. не бойсь. 26. займаеть. 27. зъ донькою.

Акад. *Сперанський* (№ 31) — 5 співанників. Два дуже цікаві варіанти бачимо у *Чубинського V*, 1077, № 212, та 1112, № 23; в них замість купця — поп молоденький, що не боїться позви до владики: „я владиці поклонюся“. Наш текст — зіпсований запис того самого сюжету.

№ 498.

Див. вище; спів. 1800 р., № 295; невеликі, переважно орфографічні одміни.

№ 499.

- Ой! ктожь бачив, да кто чуль,
 Кто у мене ночью буль?
 Була въ мене звѣрина,
 Изъ карина очима.
5. Да любилъ мене пошивъ синъ
 Ой давалъ мене воливъ симъ;
 Дурнажь була не взяла:
 Шестьямьбъ воливъ орала,
 Я седьмаго бы продала.
10. Погонщикабъ наняла.
 Погонщику молодой!
 Доженя волю до воды,

- Гей тамъ трава и вода,
И дѣвчина молода.
15. Тамъ воликовъ напоишь;
Зъ дѣвчиною постоишь;
Тамъ воликовъ попасешъ
И до хая поженешъ;
Тамъ воликовъ въ толаку
20. И дивчину пидь руку.
Черезъ рѣчку гребилка,
Да немажъ мою сердинка.
Кличу, кличу, не чуе;
Не хай здоровъ по чуе;
25. Через греблю смежинко,
Да болить моя сердинко,
Болить сердце и душа,
Що дивчина хороша.
Нешастливый парабокъ
30. Не мае щастье до дивокъ,
Только щастье до вдовиць,
До хорошихъ молодежи,
Гей, дивчина, го, го, го!
Полюбижъ мене голова:
35. Сорочки я не маю,
Женитися гадаю.
Скажижъ мене правденько,
Чи любишь мене щиренько?
Не хай же я знать буду,
40. И горевать забуду.

6. Онъ. 8. воли бѣ. 18. гаю поженешъ. 22. мого серденька. 24. ноче? 25. стежинка.
34. голого.

Акад. *Сперанський* (№ 48) — 4 співавники. *Данилов*, 89, № 290 подає коротенький варіант на 6 рядків; *Сокальський* № 27, № 28 — два ще коротші. Співавники LZ дають текст, що в головному відповідає рядкам 1—18 нашої пісні; наш текст, очевидно, являє собою контамінацію 2 окремих пісень (прибл. 1—20, 20—40).

№ 500.

- Ой! выду я на гороньку бѣлыми ноженьками,
Ой! гляжу я на дубоньку карами оченьками,
Ой! на дубоньку сизъ голубеньку гуеть,
Щожъ на козаченька за пригодинка будетъ?
5. А я той пригодинки не боюся,
Да на себѣ дѣвчинонька надѣюся. —
Гей любилъ, да покинулъ.
Дивчину чернобриву,
Щобъ знали нашихъ!
10. Ой! дурна була, да не разумная,
Що козаченька щидрымъ сердцемъ любила,
Ой! я тоби любилъ, якъ нарокомъ,
Пока не обернеться, ко мни бокомъ;
Я съ тобою гуляю,
15. А то свое гадаю,
Що дурена еси.

- Ой дурна була, що такъ учинила,
 Що на улицу до козака я ходила,
 Была жъ тебе дивчина да ходити,
 20. Да была жъ тобі дивчину да любити;
 Позволяю тобі,
 Маю и ращу себе.
 23. Тобѣ не люблю.

2. карима. 11. щиримъ. 12. ? — 16. дурепа? 19. Булож тобі. 21-23 ?

Акад. *Сперанський* (№ 41) — 4 збірники. Инакших паралелів не знайдено.

№ 501.

- Ой! у ково собаки лихи,
 Дай некому вытти, оборонити!
 Вишла дивчина, оборонила,
 Та мое сердце исвеселила:
 5. Ой, вы собаки, въ солону спаты!
 А вы, козаки! просимъ до хаты!
 Зарежу гуся, не обоймуся,
 Зарежу двои, серденьки мои!
 Пійдимъ до саду, до винограду;
 10. Да натрусимъ групи полны фартуки;
 Пійдимъ до саду, до винограду:
 Дай лежимо спати на сій кровати.
 Ой, мамо, мамо! щожъ мини сталось,
 Шожъ у мини въ черевы затрепеталось?
 15. Чи щука рыба, чи осетрина?
 Дай глядишь Донинку, чи не дитина.
 Колижъ будить дивчина; то моя причина,
 Колижъ будить хлопчикъ, то будить дьячекъ.
 Колижъ будить дивчина, то будить чвачко,
 20. Щобъ шила хлопчикамъ всемъ сорочки.

16. Донечку. 7. ? 10. Да гляди-ж. 19. швачка.

Акад. *Сперанський* (№ 42) — 3 збірники. Инакших текстів я не знайшов. Рядки 17-19 порівн. до п. 1800 р. № 302. 14-19.

№ 502.

1. Да чумаче, бурлаче, молодой казаче,
 Да що заробляешь той тѣ пропиваешь
 А якъ загуляешь, музыки наймаешь
 Ой грайте жъ музыки отъ дому до дому,
 5. Щобъ не журилась моя мати стара,
 Пока музыки грали, той насъ люди знали,
 А якъ перестали, той ляпти стали,
 Дай шовъ козакъ зъ Дону дай сивъ надъ водою,
 Дай сивъ надъ водою, проклинаетъ долю:
 10. Доляжъ моя доля, не такъ якъ чужая,
 Що вдовы не роблять, да хороше ходять,

А я заробляю; да й те пропиваю.
 Да чумаче, бурлаче, молодой козаче!
 Да пійшовъ жебъ ты на Донъ, нанявся въ сапетку;
 А въ сапетки добро; тамъ хлиба доволь:
 16. Сухари та вода; то козацкая ѣда.

1. то. 11. люде?

Див. вище, збірн. 1800 р. № 300.

№ 577.

Козацкая пѣсня про Бонапарта.

- Що за гимъ такой несется!
 Кажуть зовсимъ Прусъ пропавъ.
 Чортъ зна що тутъ роздається,
 Що Прусъ съ жинкою втикавъ.
5. Отъ кого же? отъ француза,
 А задавъ ему винъ туза.
 Давъ ему такъ трепака;
 Щожъ пидскочивъ гоцака.
10. Що гораздъ было двитца,
 Якъ нашъ Цесаръ помылывся,
 Якъ Россія стала битца,
 Тыжъ французу все дивився.
15. Ты нейшовъ помогати,
 Зъ нами славу добывати,
 15. Щобъ зъ Россіей роздилити
 И французовъ щобъ побити.
- Дали чорту Бонапарту,
 Да такую гарну жарту,
 Що ажъ крехче и теперъ,
 20. Окопавшися мовъ звѣрь.
- Вся Европа затрусилась,
 Що така бѣда случилась,
 Захотѣвъ? дае приказъ,
 Королемъ щобъ бувъ заразъ.
25. Якъ набравъ кишени грошей
 И Прусацкаго добра,
 Взявъ дивчатъ, жинокъ хорошихъ,
 Наробивъ богацько зла.
- Тутъ и Прусъ узнавъ, що лихо,
 30. Бо дошло вже не до смиха,
 Стари, мали, вси бѣгутъ,
 Що вси съ голоду помруть.
- Зажурився Прусакъ тугенько,
 Якъ бы горю пособить?
 35. На колинки павъ любовенько.
 Александра ставъ просить.
- Змилуй батько, спобий пане!
 Защити вить бусармана
 И не дай погнубить намъ,
 40. Всимъ Прусацкимъ головамъ.
- Тутъ нашъ батичко хорошей,
 Заразъ хлопцамъ давъ приказъ:
 Наберите хлиба, грошей
 И въ походъ идить заразъ
45. Усмирить врага поганьца,
 Бонапарта бусарманьца,
 И товарищивъ его,
 Щобъ ни смивъ робить сего,
- Тутъ все выйско замутилось,
 50. Мовъ какъ пчолы изъ ульивъ,
 У Прусака очутилось
 Кучи гарныхъ козакивъ.
- А французъ тудыжъ попхнувся,
 Здуру якъ пузырь надувся,
 55. Щобъ на Рускихъ нападать,
 Щобъ назадъ ихъ повертатъ.
- О пресучій вражій сыну!
 Що гадаешъ объ собі?
 Подставляй свою лишь спыну,
 60. Зъ Руски дратца не тоби!
- Грудь на грудь коли приставить,
 Къ одному ще пять прибавить,
 То Русакъ у сихъ побье,
 Тутъ же сочъ и самъ умре.
65. Но тоску французъ не вирывъ,
 Битца захотивъ на лобъ;
 Якъ же Рускій штыкъ протырывъ,
 То кладе у сихъ у гробъ.
- А гарматы, сабли, пики,
 70. Та ще Рускій духъ великій,
 Чи французовъ не побьютъ?
 Де? ажъ къ чорту заженуть.

- Тутъ узнавъ, що Руске войско
Не зуміє измѣнять,
75. Смерть несе съ собою близко,
Всѣхъ заставитьъ утѣкать.
- Тутъ долю визнавъ нещастну,
Сунувся що по напрасну,
Думавъ въ славу ту зловить,
80. Щобы Русскихъ побѣдить.
- Брешишь се не такъ злучилось:
Якъ попробували сыль,
Погань зъ бою потащлася,
Руски гонять ихъ у тыль.
85. Потгують узадъ штыками.
Догоняють козаками,
Внизъ и на гору повздуть
Якъ собакъ французовъ бьютъ.
- Не дивись, що такъ гуляють
90. Надъ поганьми людьми,
Но дивись якъ закончають,
И спасуть усѣ дома.
- Тутъ Царь милостивый, добрый,
Не вирвався щобъ ворогъ злобный,
95. Каже подданнымъ своимъ:
Нуте братцы, битца зъ нимъ!
- Глянь — и старъ и малъ несется;
Каже; батику! идемъ съ тобой.
Старость жме — да сердце бьется,
100. Силы духъ придасть рукой.
- Накаратъ врага погана,
Бо ихъ вира вся поправа,
И жинки — то гоманять,
На войну идти велятъ.
105. Стары тутъ Царемъ избранны,
Воины були колись
Съ хаты бувъ не честью званы,
Молодыми родились.
- Позабули вси пригоды,
110. Панской вся хотя породы,
Ны передъ всякъ хочеть стать,
Щобъ врага докоратать.
- Скільки же, спроси забралось
Тутъ отборныхъ козакивъ?
115. Сотъ шесть тысячъ насмыкалось,
Окроми большихъ панивъ.
- А ще сколько то по воли,
Просить дать и имъ въ тѣмъ доли,
Щобъ въ товарищи принять,
120. И звелѣтъ поганца гнать.
- Вражій сыну, песскаженны,
Якъ се думаешъ собі?
Се не тый же вѣкъ блаженный,
Що давъ панствовать тоби.
125. Такъ не смій взять оборону,
Зъ головы звими корону.
Припади Царю къ стопамъ
128. То винъ всѣмъ дастъ милость вамъ.

1. грім? 37. спробій? 60. з Руським. 62. Къ одному. 64. хочь. 65. тому? 79. «въ» — зайве. 88. повзуть. 98. батику! идемъ. 100. придасть. 123. вже.

Акад. *Сперанський* не знає цієї пісні. Частину її (рядки 1-18, 25-14, 49-52, 113-128 надруковано у *Безсонова* (П'єси Кир'євскаго, X, 147-149), який, між иншим, знаходив її по співанниках.

Ця пісня — це твір якогось невідомого поета, який, надаючи їй оригінальну форму оди-трагестії, очевидячки, мав на меті зробити її популярною в масах. Наполеонівські війни викликали до життя оди (див. Сборн. X. И.-Ф. Общ. т. XVI; К. Стар. 1886. I, 187-195) і народні пісні. Як спостерігає *М. Драгоманів* (Нові історичні пісні про громадські справи. К. 1918, 29), російські війни XVIII та XIX вв. майже не відбилися в українській народній пісні. Проте, деякі подано в *М. Сумцова* (Слобідсько-українські історичні пісні. Укр. Етногр. Збірн. К. 1914, т. I); пісні з епохи 1812 року знаходимо у *Л. Добровольського* (Укр. Етн. Зб. I, 68); навіть про кримську кампанію оповідають подані в *Н. М. Барсова* з пісні (К. Стар. 1885; IV. 795-798).

№ 578.

Пісня має такий заголовок: „Благодарность Малороссеянъ за благодарѣніе Императрицы Екаторины. Сочиненіе извѣстнаго Сковороды“ (!). У цьому тексті помилок менш, ніж у зб. 1800 року (див. вище, № 290).

№ 597.

Пісня молодого Малоросіянина, которой прелятствомъ своей женидбѣ почтаєть смерть, воображая оную близкою, по причинѣ частыхъ своихъ отлучекъ. Голосъ жалобной.

Малесинкій соловейко!	Не хай заржетъ конь вороний
Що ты не щебечышь?	Стоя надо мною.
Ужъ радъ бы я щебетати,	Ой зачує стара мати,
Да и голоса не маю.	Сидючи у хаты:
5. Молодинкій козаченько!	25. Ва вжешъ моего сыночка
Що ты не жинився?	На свѣтѣ не мае!
Ужъ радъ бы и жинитися,	Колибъ була зензюленька,
Да и доли не маю:	Ябы политьла:
Потерялъ я свою диву	Силабъ, пала на могилу,
10. Ходючи въ дорогу.	30. Дай сказала куку:
А у Ротни, горять огни,	Подай, подай ми сыночку
А въ Томанѣ чутко.	Хошь едину ручьку!
Помиръ козакъ, помиръ козакъ,	Ужъ радъ бы я, моя маты,
Въ недѣленьку в Раньи;	Оби, дѣи подати;
15. Поховали козаченька,	35. Насыпали земли много
Въ зеленомъ буйраци.	Не могу поднати
Ой въ Томани товарищу	Стулилися сладки уста,
Чини мою волю:	Не могу промолвить;
Вывидъ коня вороного	Сомкнулися яны зорки,
20. И выняси збрую;	40. Не могу проглянуть.

9. долю. 11. Ромні. 12. Томані. 14. вранці. 16. байраці 25. Та вжєж. 27. я була зозуленька. 34. обидві.

Акад. *Сперанський*; (№ 51) — 2 співанники. *Чубинський* (V, 864-860, № 423), *Бігдай* (VI, № 218), *Яворницький* (№ 579) дають не багато одмін. Мелодія — у *Баліної* (№ 69); *Новицький* (Сборн. ХИФО, 131, № 2) дає инакший варіант: в ньому більш розвинено заповіт козака; в нього-ж вилетєно ще й елемент кохання. Порівн. *Гоголь*, 400, № 202.

№ 651.

Див. вище, спів. 1800 р. № 282; скількись ортографічних одмін.

№ 689.

Див. вище, спів. 1800 р. № 289; те-ж саме.

№ 690.

Те-ж саме, № 300.

№ 691.

- Ой у полѣ вишня, чему не черишня,
Любилися, кохалися чему небережно;
Трай 4. — чему небережно. 2.
Ой у полѣ нивка на ней материнка,
5. Тамъ дивчино жито жала, сама чернобривка;
Трай 4. — сама чернобривка 2.
Одна гора високая, а другая низка,

- Одна мила далекая, а другая близко;
Трай 4. — а другая близко. 2.
10. А я свою близкую людям подарю,
А до тїя далекої и самъ помандрую.
Трай 4. — и самъ помандрую. 2.
Ой у сей близкой, воли да коровы,
А у тїй далекої чорны брови. 2.
15. Ой у сей близкой воли поздыхають,
А у тїй далекої брови низлиняють
Трай 4. — брови низлиняють. 2.
Катилися возы съ горы да въ долиняѣ стали,
Любилися, кохалися, чему перестали,
20. Трай 4. — чему перестали. 2.
Катилися возы съ горы поломались спицы,
У межъ намъ братцы не ходити на те вечерниці.
Трай 4. — на тѣ вечерниці. 2.
Чортыбъ пиришь вашу матеръ зъ вашими дѣвками,
Коли жъ насъ не даете, берите ихъ сами,
26. Трай 4. — берите ихъ сами. 2.

2. У Прача: неберемся. 22. ужеж. 24. просив? 25. Коли-жъ намъ?

Акад. *Сперанський* знає її (№ 63) в одному збірнику. Акад. *Перетц* (Изсл. I, 291) — один рукопис. З невеликими орфографічними одмінами надруковано її в другому виданню Прача (№ 135). Пісня ця цікавий зразок тих пісень-пошуррі, які ми частенько зустрічаємо по етнографічних записах. Оснївна частина, рядки 7 — 18, дуже відома й поширена пісня. Див.: *Закрев.* № 64; *Чубинський* V, 258, № 67. *Демуцький*, II, № 133; *Артемівський* I № 52, співанники ALUT; трохи далі: *Kolberg* II, № 189a; *Головацький* I, 140 (= Wasl Ol. 297). Той самий варіант, але з приспівом — в співанниках ДМР. — Пісня перейшла й до росіян; див. про це у *Перетца*, Изсл. I, 327-329. Окрім заспіву (1-3), до пісні ввійшли відломки теж дуже поширених пісень (4-6; 17-23). В цілому вигляді ми знаходимо цю пісню в співанниках ЛОв; те саме — з заспівом — RQVZPN; і — навіть з поширеннями у *Чубинського*, V, 551, № 152 та особливо — у *Бігдая* I, 9.

№ 692.

Див. вище, зб. 1800 р. № 303; невеликі одміни.

VI.

Які підсумки можемо ми зробити на підставі поданого матеріялу?

Передовсім, матеріял цей був неоднаковий: перші рядки пісень зі збірника Трутовського, те-ж з непевних передруків Прача і, нарешті, тексти двох співанників, що їх ми можемо вважати за близькі до уніків.

Що-до кількісних результатів, то тут ми можемо збільшити число, яке дає нам стаття акад. Сперанського і, замість 33 збірників, до яких увійшов український матеріял, — рахувати поки-що 35, з 90 піснями замість 72.

Що-до новітності самих пісень, то з тих 37 текстів пісень, які я подав у цій статті, 11 не мають собі відповідних паралелів в етнографічних

записах та лубочних збірках¹⁾; їх можна знайти тільки по аналогічних до наших співанників уніках.

Яку вартість мають ці числа?

Я не ставив собі за спеціальну мету розшукувати старі співанники, до яких увійшли українські пісні. Таких співанників у Києві майже немає. При нагоді мені пощастило ознайомитися з 2 такими збірками, і обидві вони, як виявилось, незнайомі акад. Сперанському. З цього можна зробити лише один висновок: таких співанників напевно було значно більше, ніж пощастило їх знайти шановному вченому і в них знайдуться ще невідомі пісні та вірші.

Другий бік питання — етнографічна вартість цього матеріалу. Мені вже доводилося зазначувати зіпсування мови в більшості пісень, руйнування тіла самої пісні; очевидно, пісню вже не відчують за самостійну та закінчену цілість: її обривають або навпаки, більш-менш механічно з'єднують з іншими сюжетами. Таке явище можна порівняти до того, що з великим сумом зазначав був ще р. 1898 Б. Грінченко. Він спостерігав велику кількість таких пісень, що „не имѣють рѣшительно ничего своего: это лишь механическое сдѣянное отдѣльных частей другихъ пѣсень, сдѣянное, иногда даже не имѣющее никакого цѣльнаго содержания, объединяющаго эту смѣсь. Это уродливый продуктъ безсилія творческаго духа . . . “²⁾

Ті пісні-попуррі, які ми бачили в збірнику Прача-Львова та в уривку останнього співанника, дають нам вказівки на явище, яке було етапом до того зруйнування пісні, що його спостерігав Б. Грінченко. Пісня одірвалася од того ґрунту, що її виростив. У новому оточенні, здебільшого поза українськими верствами, її не завсіди відчують, як одне композиційне ціле. Не могли підтримати її ритм і мелодія: простота та нескладність їх довели до сполучення одної пісні з другою на підставі спільних рис.

Далі, здається мені, що на підставі матеріалу співанників можна зробити одну поправку до того, що написано було про новітнє життя української пісні.

М. П. Драгоманов у своїй статті „Порча украинскихъ народныхъ пѣсень“³⁾ наводить приклади псування української народної пісні під впливом російської фабричної та салдацької. На його думку, навіть відношення між чоловіком та жінкою набувають у нових піснях деяких рис цинізму; іноді кохання малюється навіть як продажне. Пісні, чи точніше, вірші,

¹⁾ Оскільки я можу це стверджувати на підставі відомого мені матеріалу.

²⁾ Етнографическіе матеріали, собраные в Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Черн. 1898, стор. XXX — XXXI.

³⁾ див. вище стор. 185.

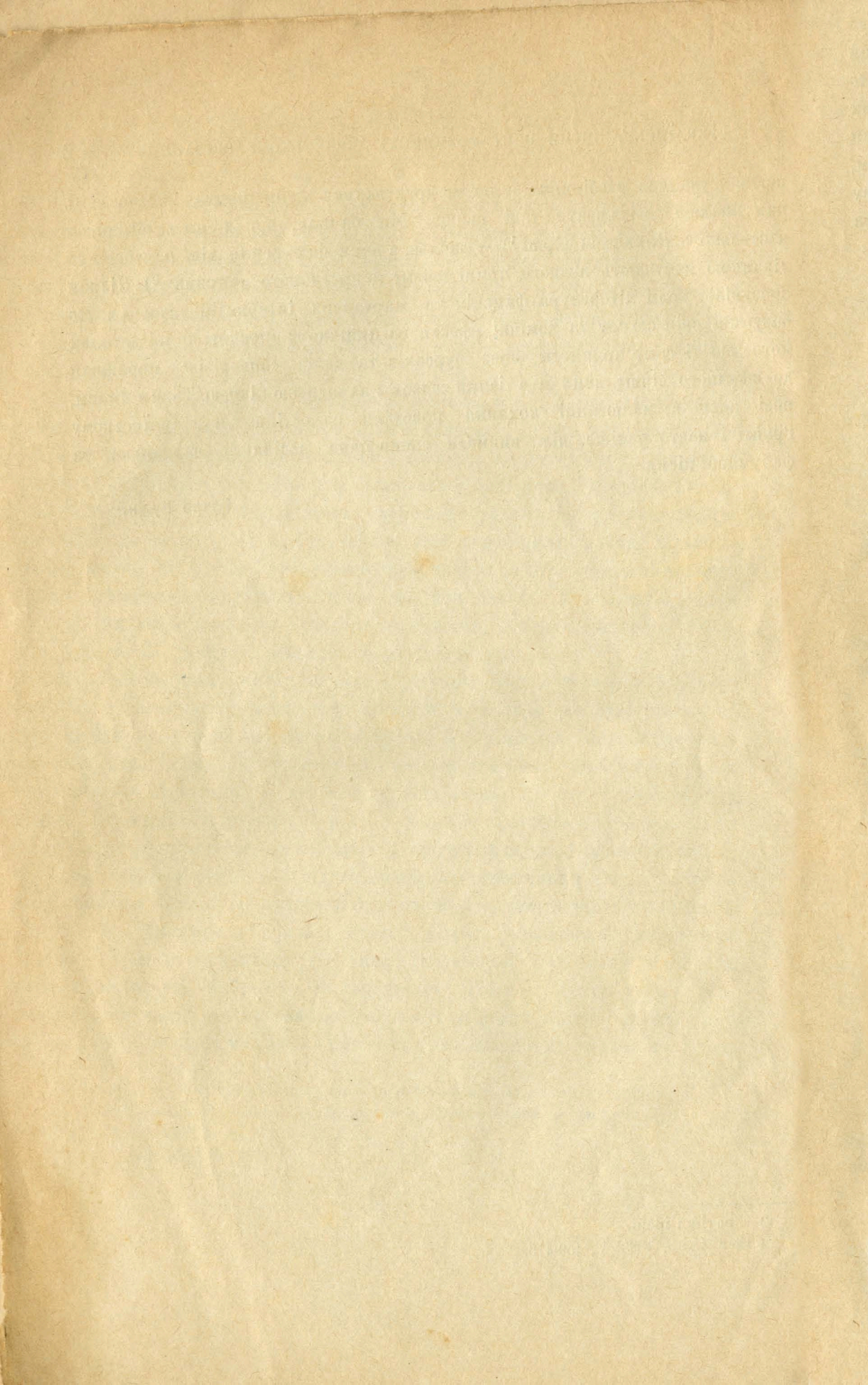
що списувалися в збірники, а потім друкувалися в співанниках, дозволяють нам інакше освітлювати такі явища. Ми бачили, що в цих збірниках частенько з'являються вірші¹⁾ — фабльо, в яких відношення між парубком та дівчиною набувають певного примітивізму та еротичного напрямку.²⁾ Цілком зрозуміло, коли література фацецій та жартливих інтермедій дуже часто базувала свій сюжет та комічні ефекти на цинічному анекдоті чи на деталях його, що ті самі прикмети через бурсаків та дяків «пиворізів» перейшли до штучного віршу, який мав тісний зв'язок з народньою піснею. Таким чином, нові риси в малюванні кохання повстали самостійно на українському ґрунті і надто раніше, ніж виникла специфічна російська, салдацька, та фабрична пісня.

Петро Рулін.

---

¹⁾ а потім і пісні.

²⁾ Київ. Стар. 1893, V, 459-473.

✓

7-08

15000 -
411685/555

15000
411685/555

mu

533
10